

Bakalá ská práce

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta

Bakalářská práce

**Víra a válka.
Náboženská reflexe britských vojáků
v První světové válce.**

Vedoucí práce: PhDr. Martin Klapetek, Ph.D.

Autor práce: Jan Baroš

Studijní obor: Humanistika/náboženské vědy

Ročník: 4.

2013

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 31 března 2013

.....

Na tomto místě bych rád poděkoval svému vedoucímu práce Mgr. Martinu Klapetkovi PhD. za jeho cenné připomínky, rady a celkové vedení, stejně jako za umožnění vzniku této práce. Děkuji své rodině, za její podporu a trpělivost, přičemž zvlášť velké díky patří mé sestře Petře, za její pomoc s opatřením mnohdy téměř nesehnatelné anglické literatury. Děkuji také všem, co mne inspirovali.

Věnováno památce mých pradědů, kteří poznali hrůzy Velké války.

Obsah:

Úvod	6
1. První světová válka a Evropa	8
1.1. Evropa v předvečer První světové války.....	8
1.2. Casus belli.....	9
1.3. Evropa jde do války.....	10
2. Evropa a náboženství 1848 – 1918	15
2.1. Náboženská situace v Západní Evropě před První světovou válkou.....	15
2.2. Náboženská situace ve Velké Británii před První světovou válkou.....	16
2.3. Církev, světská moc a válka.....	18
2.4. Motivace.....	22
3. Víra v zákopech Velké Války	25
3.1. Bohoslužba.....	25
3.2. Amulety a talismany.....	26
3.3. Náboženský jazyk.....	28
3.4. Sny a fatalismus.....	30
3.5. Mýty a legendy.....	33
3.5.1. Mýty a legendy na frontě.....	34
3.6. Shrnutí.....	37
Závěr	39
Seznam použitých zdrojů	41
Seznam příloh	44
Abstrakt	53

Úvod

Tématem předkládané bakalářské práce je víra v životě britských vojáků za První světové války. Jakkoliv jsou události z let 1914 – 1918 vzdáleny desítky let a snad i neprávem opomíjeny, považuju tento dějinný konflikt za aktuální v tom smyslu, nakolik ovlivnil celý dějinně-kulturní vývoj 20. století. Zvolení tématu je bráno jako pokus o přiblížení religionistického pohledu v prakticky neznámém poli zájmu pro naše prostředí. Domnívám se tedy, že tato práce může být jistým přínosem, ačkoliv si neklade za cíl dospět k převratným zjištěním.

Základní otázky kladené v této práci jsou, jakým způsobem ovlivňovala víra život vojáků, čemu přikládali na důležitosti a zda vlastně vůbec lze mluvit o nějaké religiozitě v zákopech. Zkoumají se prvky ve víře vojáků, které v ní figurovaly, čemu přikládali důležitost, jak vnímali vlastní nasazení ve válce a jak se vyrovnávali s vlastní životní situací. Shrnutím těchto poznatků je posléze věnován prostor analýze zjištěných skutečností.

Pro zodpovězení těchto otázek bude nutné nejprve v první kapitole ve stručnosti nastínit dějinný kontext První světové války. Popsána bude situace před jejím vypuknutím, příčiny konfliktu a posléze i samotný průběh války, což pokládám za nezbytné pro bližší pochopení nejen prostředí, ve kterém se účastníci války pohybovali. Druhá kapitola je věnována průzkumu náboženské situace a úzce navazuje na předchozí text svým zaměřením. Nejprve jsem se zaměřil na popis situace obecně v celé oblasti západní Evropy a tento text je dále rozšířen v pojednání o situaci ve Velké Británii – v rámci pohledu na náboženství ve válce je zcela jistě nezbytný, stejně jako postavení církví k válce samotné. Do této kategorie rovněž spadá i motivace, se kterou vstupovali Britové do války. Třetí kapitola, která tvoří vlastní těžiště této práce, je pak věnována zkoumání víry a jejích podob u britských vojáků. Prostor je věnován různým aspektům víry a formám zákopové religiozity, tak jak ji prožívali přímí účastníci bojů na západní frontě – od kolektivních po individuální projevy zbožnosti. Poznátky jsou ukázány na jednotlivých svědectvích přímých účastníků, které tak lépe ilustrují podobu víry v První světové válce. Přílohy přiložené v závěru práce pak pro úplnost přiblíží uvedená témata.

Práce byla pojata metodou komparativní a deskriptivní, jimiž rekonstruuji víru vlastní britským vojákům a různé pohledy na ni. Názvosloví u jednotek britské armády bylo ponecháno v původní anglické podobě, neboť doslovné přeložení do češtiny vytvářelo

komolené tvary. Rovněž k označení válečného konfliktu – První světová válka jsem přidružil původní termín používaný v období 1918 – 1938, a to sice Velká Válka.

Při psaní práce jsem se dále opíral zejména a převážně o anglicky psanou literaturu, z nichž za nejzásadnější považuji knihy Michaela Snapea a Richarda Schweitzera, kteří se systematicky věnují víře britských a amerických vojáků za První světové války. Rovněž soubor výpovědí, které vytvořil Max Arthur ve spolupráci s britským imperiálním muzeem, tvoří důležitý podklad pro tuto práci. Pro zpracování textu byly rovněž důležité monografie Jamese Haywarda a Erica J. Leeda, které jsem měl k dispozici rovněž v anglickém originále. Z knih přeložených do češtiny je to pak práce Hughu McLeoda o sekularizaci v západní Evropě a Richarda Holmese s tématem chování člověka v bitvě. K situaci víry v předválečné Evropě jsem vycházel z knihy Dušana Lužného vztahující se k sekularizaci v moderní společnosti. Pro dějinný kontext války jsem vycházel z knih Martina Gilberta a Basila Liddel-Harta, k předválečným událostem pak publikaci J. H. J. Andriessena. V neposlední řadě jsem rovněž využil dobových novinových článků Jihočeských listů ze SOkA České Budějovice.

1. První světová válka a Evropa

„Budete slyšet válečný ryk a zvěsti o válkách; hleďte, abyste se nelekali. Musí to být, ale to ještě nebude konec.“

(Matouš, 24, 6)

První světová válka, nebo jak ji též její účastníci nazývali před rokem 1939 - Velká válka, byla jedním z nejničivějších konfliktů 20. století, který ovlivnil moderní dějiny a znamenal ve svém tragickém důsledku konec nejen jedné éry, ale také úplné převrácení lidské morálky a hodnot tak, jak byly za staletí v Evropě formovány. Byla totální válkou,¹ první svého měřítká a zkušeností.

1.1. Evropa v předvečer První světové války

V této kapitole stručně nastíním situaci před vypuknutím války, neboť události z června a posléze července 1914 měly ve své podstatě hlubší kořeny a pro kontext situace se jeví jako nepostradatelná.

Meritum věci v zásadě obsahuje tyto základní problematiky – militarismus (v tomto kontextu nejčastěji jmenován pruský), kolonialismus a s tím související mocenské spory,² politicko – ekonomické soupeření o sféry vlivu a konflikty mezi léty 1848 – 1913.³

Atmosféra v předválečné Evropě by se tak dala přirovnat ke klidu před bouří. Pověstná byla řevnivost mezi Německem⁴ a Francií z let 1870 – 1871⁵, která v sobě živila podmínky pro další konflikt, pro jehož vedení věnovaly nemalé úsilí a prostředky.⁶ Jisté obavy však Němci spatřovali také v politice carského Ruska, která je v historiografii pokládána za

¹ Tj. pro účely totální války je prioritou maximální nasazení sil a hospodářských zdrojů.

² Srov. ANDRIESEN, J. H. J. – I. *Světová válka...*, s. 12 – 25. Francie se pokusila napodobit úspěch ostatních mocností v koloniální politice, nicméně byla ve svých snahách blokována jako v případech např. Fašodské krize s Velkou Británií v oblasti severní Afriky, či dvě marocká krize ve kterých narazila na odpor Německa.

³ Zejména války italsko – rakouská (1859), krymská válka (1853 – 1856), prusko – francouzská (1870 – 1871) a balkánské války (1912 – 1913).

⁴ Tehdejší Pruskem, ke sjednocení Německa došlo roku 1871 po vyhrané prusko-francouzské válce.

⁵ Válka byla důsledkem diplomatických machinací pruského kancléře Otto von Bismarcka, který tzv. Emžsou depeší vyprovokoval Francii k vyhlášení války. Francie v prohrané válce ztratila oblast Alsasko-Lotrinsko.

⁶ Srov. HART LIDDEL, B. *Historie První světové války*, s. 52 – 55.

další prvek směřující k válce.⁷ Britové, kteří zůstávali do té doby v izolaci, se v průběhu 19. století pokoušeli o začlenění do evropského dění, čehož německý kancléř Otto von Bismarck chtěl využít ke spojení (které by záhy zaměřil proti Francii), avšak to nakonec nebylo naplněno.⁸

Pokud se zaměříme na náladu evropského obyvatelstva, tak před rokem 1914 bylo prakticky nemyslitelné uvažovat o válce (pro mnohé byla možnost války čirá fikce, protože kulturní národy spolu přeci neválčí), neboť v závěru tzv. „dlouhého století“ byla společenská úroveň na výši, trh a ekonomika stabilní, a proto nic nenasvědčovalo možnosti světové konflakce. Ovšem v politických kruzích byla válka vždy aktuální téma, absence války neznamena mír a slovy pruského generála Carla von Clausewitze,⁹ jehož výrok je často parafrázován - válka je pokračováním diplomacie pouze jinými metodami.

1.2. Casus belli

Atentát, spáchaný dne 28. června v srbském Sarajevu na následníka trůnu habsburské monarchie, arcivévodu Františka Ferdinanda d'Este a jeho choť, vévodkyni Žofii, se stává jakýmsi prvním „symbolickým“ výstřelem První světové války, kterou vyvrcholí tzv. „červencová krize“.¹⁰

Arcivévoda František Ferdinand konal inspekční cestu do bosenského Sarajeva a datum nemohl zvolit nešťastněji, neboť právě na ten den si Srbové připomínali výročí porážky na Kosově poli.¹¹ Ačkoliv si byli d'Este i jeho žena dobře vědomi rizika atentátu, podstoupili cestu kvůli smyslu pro povinnost.¹² K prvnímu pokusu o atentát došlo kolem desáté hodiny ráno za použití bomby, která však svůj cíl nezasáhla. Vinou následného nedorozumění, kterým byla nedostatečná informovanost řidiče s plánem trasy, byl již druhý pokus úspěšný a následník habsburské monarchie i se svojí manželkou byli zastřeleni

⁷ Srov. HART LIDDEL, B. *Historie První světové války*, s. 11.

⁸ Srov. Tamtéž, s. 13.

⁹ Carl von Clausewitz (1780 – 1831) pruský generál a strateg účastník se Napoleonských válek, autor knihy vojenské teoretiky „O válce“, z níž pochází tento výrok.

¹⁰ Doba mezi zavražděním arcivévody a jeho ženy a zahájením válečných operací.

¹¹ Bitva na Kosově poli 28. června 1389 podle Gregoriánského kalendáře byla významným střetem středověku a určující událostí pro balkánský svět, proti sobě zde stanula spojená vojska Srbů a Bosňanů proti osmanské armádě sultána Murada I., bitva skončila katastrofou pro křesťanská vojska a Osmanská říše získala kontrolu nad Balkánem a přístup do centrální Evropy.

¹² POPE, S; WHEAL, A-E. (eds.) *The MacMillan Dictionary of The First World War*, s.173.

v otevřeném voze při projíždce městem.¹³ Bezprostředně po atentátu byli zadrženi atentátníci Gavrilo Princip a Nedeljko Čabrinović z hnutí Mladá Bosna, kteří svůj čin provedli pod záštitou srbské separatistické organizace zvané Černá ruka, jejíž kontakty byly napojeny na srbskou armádu.¹⁴

Zprávy o atentátu přijal svět rozporuplně, avšak reakce dvou hlavních angažovaných států byly téměř identické. Rakousko-Uhersko, stejně jako Srbsko, se v prvních novinových článkách informujících o tak zásadní události vyjádřili poměrně skoupě. Srbsko navíc nezakrývalo potěšení a obyvatelstvo zrovna tak.¹⁵ Navíc je poměrně neuvěřitelný krok habsburské monarchie, která začala jednat až celých 14 dní po atentátu. Teprve po uplynutí této doby je srbské vládě zasláno ponižující ultimátum, které nemohla jak jinak než odmítnout. Jednalo se zejména o naprosté podřízení rakouskému vyšetřování, které bude samo operovat na srbském území a bez účasti místních vyšetřovatelů.¹⁶ Odmítnutí požadavků zřejmě Rakousko - Uhersko očekávalo a právě tímto okamžikem již byla obrovská soukolí nejrůznějších smluv a paktů uvedena v činnost a směřovaly k nevyhnutelnému konci – válce. O jejích katastrofických rozměrech neměl v této chvíli nikdo ani zdání.

1.3. Evropa jde do války

Diplomatické závazky mezi Ruskem a Francií a posléze i Velkou Británií tvoří v První světové válce stranu, již se souhrnně říká Dohoda. Jako protipól tomuto uskupení stálo Německo společně s Rakousko -Uherskem a Itálií, kterou později nahradilo Turecko,¹⁷ tento pakt reprezentoval pojem Trojspolek, či Centrální mocnosti.

Měsíc od atentátu, 28. července 1914, vyhláší Rakousko-Uhersko, které mělo příslib vojenské pomoci od Německa, válku Srbsku. Na tento akt ihned zareagoval srbský spojenec Rusko a začal mobilizovat svoji armádu. Německo vyhlásilo v reakci na mobilizaci válku Rusku a během dvou dnů na to Francii.¹⁸ Velká Británie 4. srpna vyhláší válku Německu a je připravena vyslat svoje expediční vojsko, v té době o síle 160 000 mužů pod

¹³ Srov. GILBERT, M. *The First World War*, s. 16.

¹⁴ Vyšetřování potvrdilo angažovanost některých vysoce postavených důstojníků srbské armády ale rovněž vyvrátilo podezření napojení na srbskou vládu.

¹⁵ Srov. HART LIDDEL, B. *Historie První světové války*, s. 13.

¹⁶ Srov. ŠEDIVÝ, I. *Češi, České země a Velká válka*, s. 26 – 29.

¹⁷ Itálie v začátku války vyhlásila neutralitu a v roce 1915 vyhláší válku bývalému spojenci – Rakousko – Uhersku.

¹⁸ Srov. McLEOD, H. *Sekularizace v západní Evropě (1848 – 1914)*, s. 35.

vedením Sira Johna Frenche, do Evropy,¹⁹ kde se měla účastnit vojenských operací, na tzv. západní frontě, která byla nejdůležitější, byť výrazně kratší než fronta východní.²⁰

Vojenské operace na západní frontě počínají invazí německých armád do Belgie, skrze kterou se chce Německo, podle tzv. Schlieffenova plánu, dostat co nejrychleji do Francie.²¹ Belgická armáda podpořená francouzskými jednotkami kladla houževnatý odpor, nicméně sbory německých armád přesto postupovaly na Francii a docházelo k prvním střetům mezi invazivní armádou a spojenými britsko-francouzskými jednotkami. Německá armáda nejprve úspěšně zatlačila spojenecké síly k řece Marně, avšak zde došlo k zásadnímu zvratu a francouzsko-britské síly zahájily protiofenzivu.²² Ta měla za následek stagnaci a následně obrat k novému systému vedení dlouhodobých bojů, který je znám pod názvem zákopová válka. Ač byl tento fenomén znám již z předchozích střetů (např. v Americe za občanské války), v tak značné míře byl absolutně nevídaný. Tento způsob bojů navíc vydrží v prakticky nezměněné formě na celé západní frontě až do konce války v roce 1918. Povaha války se po dobu jejího trvání měnila s užitím nových zbraní.²³ Vzhledem k de facto patové situaci, přestává ve vojenských doktrínách dominovat jízda a její pozici přebírá infanterie a dělostřelectvo. Novinkou v moderní válce bylo užití bojových plynů, na západní frontě známé z bitev jako např. u Ypres, v roce 1914, či u Loos v roce 1915.²⁴

¹⁹ Srov. GILBERT, M. *The First World War*, s. 35.

²⁰ Západní a východní fronta bylo označení zavedené německým generálním štábem. Frontové linie západní fronty byly vedeny od belgického pobřeží až po Švýcarské Alpy. Východní fronta vedla od pobřeží Baltu k Černému moři. Vzhledem k tomu, že tato práce je zaměřena účast Britů na západní frontě, události odehrávající se na ostatních bojištích jsou vynechány.

²¹ Srov. McLEOD, H. *Sekularizace v západní Evropě (1848 – 1914)*, s. 35.

²² Tzv. zázrak na Marně.

²³ Styl bojů na západní frontě se však kromě používání moderních zbraní (kromě plynu např. první nasazení tanků) vyznačoval mnoha překvapivými, až středověkými prvky. Pro boje v úzkých zákopech tak kromě polních lopatek či bajonetů měli vojáci k dispozici tzv. zákopové bijáky. Úderné oddíly bývali občas oblékáni do téměř středověké zbroje – kyrsu a plné helmy či s kroužkovým závěsem a např. pro vystřelování granátů byly konstruovány malé katapulty a praky. Tyto formy války blíže popisuje Sheffield v knize „Válka na Západní frontě – v zákopech První světové války“.

²⁴ Mezi bojové plyny, které se ve velké míře používaly, yperit (pojmenovaný podle místa prvního užití – Belgického města Ypres) dále pak chlor a fosgen. Ochrana před plynem byla velmi obtížná, první primitivní masky nebyly dostačující a neměli je všichni vojáci, takže někteří museli z nouze při plynovém útoku použít třeba pomočený kapesník. Rovněž zvířata potřebovala ochranu před účinky plynů, takže masky byly vyráběny i pro psy nebo koně. Použití bojového plynu mělo mnohdy kvůli povětrnostním podmínkám tragické následky, např. když vítr zavál chemikálii do vlastního zákopu. Mnozí vojáci považovali válčení za pomoci bojového plynu za porušení Božích zákonů. Využití v boji bylo pro Druhou světovou válku zakázáno.

Zásadní událostí na západní frontě se stala téměř desetiměsíční bitva o město Verdun²⁵, v níž však měl německý generální štáb nikoliv zájem o strategické místo, ale o totální vykrvácení francouzské armády, jež by následně neměla šanci odporovat. Za této situace by se celá fronta zhroutila a spolu s Francouzi by i Britové neměli jinou možnost, než kapitulovat. V takřka nepřetržitých bojích zemřelo téměř 800 000 bojujících a výsledek byl stále nerozhodný. Urputná francouzská obrana i za cenu obrovských ztrát vydržela, a i přes dílčí kolapsy prokázala neuvěřitelnou houževnatost a statečnost, kterou dle mého názoru musel nutně obdivovat i nepřítel. Verdun se stal synonymem nezměrného zoufalství, ale i hrdinství, zejména však nepředstavitelné brutality bojů, díky nimž se bitvě říkalo „Verdunský mlýnek na maso“.

O důležitosti Verdunské bitvy nikdo nepochyboval. „*Je slepý, kdo nevidí, že u Verdunu nyní jde o osud Francie a Evropy*“. Napsal pro francouzský tisk Hervé.²⁶ Ubráněním města dokázala francouzská armáda téměř nemožné, nelze však popřít, že Verdun by jen těžko mohl odolat, nebýt otevření fronty na řece Sommě.²⁷

Britská ofenziva na Sommě měla za cíl ulehčit náporu, jemuž byly vystaveny francouzské síly v bitvě u Verdunu, která byla čistě francouzskou záležitostí²⁸, a kterou, jak mínil francouzský maršál Joseph Joffré, měla být německá armáda vysilována.²⁹ Nutno podotknout, že vztah mezi francouzským a britským generálním štábem měl své krize. Francouzi např. Britům vytýkali, že zatímco Francie krvácela u Verdunu³⁰, slovy maršála Pétaina: „*Britové po čtyři měsíce stáli a nedělali nic!*“³¹

To, co pro Francouze znamená Verdun, je to samé pro Angličany Somma, „hřbitov Kitchenerovy armády.“³² Znamenala doslova ztrátu generací v bojích, které trvaly od července do listopadu roku 1916, a s nejistým výsledkem docházelo k obdobnému masakru,

²⁵ Francouzské město Verdun, department Meuse. Chránil jej systém pevností, z nichž nejznámější byly fort Vaux a fort Douamont, na jejichž vybudování vynaložila francouzská vláda nemalé prostředky a které byly považovány za takřka nedobytné.

²⁶ Gustave Hervé (1871 – 1944) francouzský politik, nejprve pacifisticky orientovaný, posléze inklinoval k nacionalismu. Tato jeho slova otiskly Jihočeské Listy v roce 1916.

²⁷ Srov. HART-LIDDEL, B. *Historie První světové války*, s. 225 – 234.

²⁸ Účastnila se jí rovněž cizinecká legie, v jejíž řadách bojovalo mnoho Čechů, kteří se u Verdunu příkladně vyznamenali.

²⁹ Srov. HART-LIDDEL, B. *Historie První světové války*, s. 240 – 241.

³⁰ Srov. HORNE, A. *Price of Glory, Verdun 1916*, s. 272.

³¹ HORNE, A. *Price of Glory, Verdun 1916*, s. 272. Sluší se však podotknout, že uvedená slova maršála Pétaina se ne zcela zakládají na skutečnosti, na pravou míru to ve svých pamětech uvedl maršál Ferdinand Foch. Vztah mezi francouzskou a britskou generalitou byl velkou měrou zatížen anglo-, či franko-fobií.

³² HART-LIDDEL, B. *Historie První světové války*, s. 239.

jako u výše zmiňovaného Verdunu. Britská armáda jen v prvních hodinách od začátku bitvy ztratila přes 20 000 vojáků v často absurdních útocích na dobře bráněné německé pozice a taktikou, která více než co jiného byla podobná té, kterou Britové praktikovali v napoleonských válkách. Velením operací byl pověřen Sir Douglas Haig, který je dnes vnímán jako poněkud kontroverzní postava vzhledem k tomu, jakou doktrínu zastával a jakými názory se prezentoval.³³ Ohromné ztráty, a to především u důstojníků, překvapily i samotné Němce, kteří nejprve vzdorovali masivní dělostřelecké přípravě a posléze pomalým krokem jdoucím Britům, kteří dostali rozkaz jít volně a neběžet.³⁴ Veškeré naděje na zlepšení situace pak smazaly dlouhodobé lijáky, které nechaly další operace doslova „uvíznout v bahně“.

Bitva na Sommě se skládala z řady ofenziv britské a francouzské armády (té části, která zbyla z rezerv nenasazených u Verdunu). V pětiměsíčních bojích našlo smrt na 620 000 britských a francouzských vojáků a na 450 000 vojáků německých.³⁵

Situace však byla stále prakticky nezměněná. V mnoha dalších bitvách, jako např. u Thiepval nebo Mametzkého lesa, ztrácela britská armáda tisíce vojáků a fronta se posunula sotva o pár kilometrů, které nepřítel během pár dní získal zpět. Naději na zvrát ve válce pak přinesl na jaře roku 1917 francouzský generál Robert Nivell, s ambiciózním návrhem na ofenzivu, která měla válku ukončit do dvou dní. Francouzi na Chemin des Dames a Britové u Arrasu se pokoušeli s tragickými ztrátami o průnik nepřátelskými liniemi. Ofensiva z francouzského pohledu skončila naprostou katastrofou, Britové dobyli na Němcích jen velmi malé území.³⁶

Vstup USA do války v roce 1917 znamenal částečnou úlevu pro spojenecké síly, které by v souvislosti s bolševickou revolucí v Rusku a následným uvolněním německé východní armády pro západní frontu nebyly schopny déle efektivně vzdorovat. Německo, však již válkou zcela vyčerpané s neúspěšnou jarní ofensivou v roce 1918, ztrácí naděje na obrát ve

³³ Např. tvrzení, že kulomet je přeceňovaná zbraň, která nemá ve válce většího využití.

³⁴ Britové byli přesvědčeni, že by již neměli narazit na žádný odpor. Pomalý postup otevřenou krajinou tak dělal z vojáků ideální terče, domnívám se také, že naděje na úspěch by byly mizivé i kdyby byl rozkaz běžet, neboť Němci byli po celé délce velice dobře zakopáni. Kryty byly silně betonované, dělostřeleckou palbou téměř nedotčené, a drátěné zátarasy, jež musela britská pěchota překonat, byly prakticky stále na svém místě a pohyb frontovým pásmem přerytým palbou artilerie byl o to více ztížený.

³⁵ Údaje o počtu padlých ve všech bitvách První světové války jsou pouze odhadem, neboť velkou část obětí jednoduše „nenašli“, počty padlých tak budou pravděpodobně mnohem vyšší.

³⁶ Srov. POPE, S; WHEAL, A-E.(eds.) *The MacMillan Dictionary of The First World War*, s. 504.

válce a je nuceno uzavřít příměří s Dohodou 11. listopadu³⁷ ve francouzském městě Compiègne. Podmínky příměří³⁸, které Spojenci stanovili, spolu s určením válečných reparací, byly velmi tvrdé a jejich stvrzení 28. června 1919 mírem ve Versailles se de facto staly důvodem pro Druhou světovou válku.

Válka přinesla zánik čtyřem říším – Rakousko – Uhersku, císařskému Německu, carskému Rusku a osmanskému Turecku a vznik samostatným státům – např. Československu nebo Polsku. Poválečné uspořádání Evropy však lze jen sotva považovat za odpovídající cenu čtyř válečných let.

Celkově sečteno, padlo v První světové válce odhadem přes 10 000 000 vojáků dohromady na obou stranách (někteří historikové uvádějí 12. mil. obětí³⁹), dalších cca 21 000 000 zraněných a necelých 8 000 000 zajatých, či ztracených z celkového počtu 65 000 000 mobilizovaných vojáků.⁴⁰ Mnozí z nich doufali, že tato válka bude tou poslední – která ukončí všechny války.

„Polovina těch mužů, jsem si jist, neměla potuchy, za co bojují. Přesto ale šli a obětovali své životy.“

Reverend Leonard Martin Andrews.⁴¹

Německo zaplatilo poslední válečné reparace 3. října 2010, tímto oficiálně dle pravidel Versaillské smlouvy skončila První světová válka...⁴²

³⁷ 11. 11. v 11 hodin 1918.

³⁸ Např. okamžité odevzdání 5000 plně funkčních lokomotiv, stejný počet nákladních vozidel, 15 000 vagonů a hlavně pokračování ekonomické blokády.

³⁹ Stephen Pope či Elizabeth - Anne Wheal ve slovníku První světové války.

⁴⁰ Jak jsem však již uvedl, tato čísla nelze brát jako přesná (navíc mnoho účastníků umíralo na následky zranění či podmínek i několik let po válce). Dále je nutné uvědomit si civilní oběti a nelze pominout ani genocidu Arménů spáchanou Tureckou armádou. Pandemie Španělské chřipky, uváděná často do souvislosti s válkou - poválečnou situací, byla o to horší kvůli drastickému propadu životní úrovně, bídě a hladu, která netrápila jen poražené ale i vítěze, a jejíž obětí bylo více než za celou válku (odhad přes 20 000 000 mrtvých).

⁴¹ LEVINE, J. *Forgotten Voices...*, s. 262.

2. Evropa a náboženství 1848 - 1918

2.1. Náboženská situace v Západní Evropě před První světovou válkou

V této kapitole ve stručnosti nastíním postavení náboženství před rokem 1914 v západní Evropě, neboť hlavním těžištěm je situace ve Velké Británii, které věnuji stránky následující. Vzhledem k určité podobnosti ve vývoji v letech 1848 - 1914 se texty částečně obsahově překrývají, přesto se domnívám, že je nutné brát dění ve Velké Británii spíše samostatně, vzhledem k poněkud odlišnému sledu událostí.

Náboženská situace v západní Evropě před První světovou válkou byla výrazně ovlivněna revolucí z let 1848-1849, kdy došlo k zásadnímu obratu nejen ve smyslu politickém, ale nutně i náboženském, jelikož církevní představitelé, jakkoliv se snažili zůstat stranou těchto událostí, museli pozvolna rozhodnout, ke které frakci se přikloní.⁴³ Ve Francii měli nadšení pro revoluci zprvu i duchovní významnějších denominací, kteří povzbuzovali rebelující obyvatelstvo projevy s náboženským podtextem, či velebením jejich obětí. Antiklerikalismus, známý z prvních revolučních pokusů v roce 1830 se v této fázi nevyskytoval v žádné významnější formě, nicméně s postupným formováním sekulární levice, která ač v prvopočátku doufala v podporu duchovních, se situace změnila a náboženství se stalo jakýmsi mezníkem mezi levicí a pravíci a katolická církev začala být terčem ostré kritiky. V Německu byla situace s revolucí v podstatě obdobná. Protestantický liberalismus, či jeho sekulární formy se zaměřily hlavně na katolíky a v radikálních kruzích figuroval návrh na zrušení výuky náboženství ve školách úplně. V souvislosti s tím docházelo k příklonu k vědeckému materialismu a postupnému oddělování církve od státu a tím rozšiřování odstupu mezi klérem a lidem, což platilo de facto pro obě země.⁴⁴ V rámci Rakouska – Uherska si Němci s pangermánským cítěním přáli odklon od katolického Říma, což demonstrovali heslem „Los von Rom!“ (v češtině „Pryč od Říma!“), které bylo v ostrém kontrastu s katolickým vyznáním panovnické rodiny.⁴⁵

⁴² Blíže o tom na webu http://zpravy.idnes.cz/prvni-svetova-valka-definitivne-konci-nemecko-splati-posledni-reparace-1ap-/zahranicni.aspx?c=A100930_134825_zahranicni_aha.

⁴³ Srov. McLEOD, H. *Sekularizace v Západní Evropě (1848 – 1914)*, s. 3.

⁴⁴ Srov. Tamtéž, s. 52 – 55.

⁴⁵ Srov. ŠEDIVÝ, I. *Češi, české země a Velká válka*, s. 22 – 23.

Rozvojem různých sekulárních tendencí jakými byl např. pozitivismus a marxismus, docházelo k proměnám náboženského života a vnímání víry obecně. Právě marxismus pracoval s myšlenkou překonání tradičních podob náboženství a svobodné, na něm nezávislé společnosti.⁴⁶ Zatímco ještě v polovině 19. století byla návštěvnost bohoslužeb brána jako samozřejmost a pouze jako jistá forma zbožnosti, nikoli náboženské horlivosti, s nastupujícím 20. stoletím dochází k obratu a oblasti, kde bylo takto na víru pohlíženo, se stávaly co do počtu marginálními a naopak přibývalo krajů s výrazným úpadkem ve zbožnosti. V Německu byl zvláště mezi protestanty propad jasně zřetelný a nadále zhoršující se, zatímco náboženský život katolíků zůstal prakticky nezměněný, přičemž v sociálních třídách nezaznamenal takové změny jako v případě protestantů. Ve Francii je možné sledovat postupný propad už od revolučních let a i přes dílčí „návrat k církvi“ u vyšší vrstvy, se nejedná o zásadní změnu.⁴⁷ Je nezbytné si však uvědomit, že jak ve Francii, tak v Německu (stejně jako v případě Anglie v následující kapitole), nebyl úpadek ve víře „celostátním“ fenoménem, ale postihoval převážně průmyslové a urbanizované oblasti. V moderní industriální společnosti ztrácí náboženství svoje funkce, a to z toho důvodu, že se ve své podstatě mění její význam jednoty a zároveň tak i integrace jedince a tradiční pojetí víry jako takové. Dochází tedy k určitému vymezení v rámci krajů a sociálních tříd.⁴⁸

Obecně nelze shrnout předchozí poznatky o náboženské situaci v západní Evropě a generalizovat je na prosté poukázání na sekulární tendence a návaznost k sociálním třídám proto, že v různém poměru a různých oblastech fungovaly tyto vzorce odlišně a se vstupem zemí do války se situace zásadně změnila.⁴⁹

2.2. Náboženská situace ve Velké Británii před První světovou válkou

Na rozdíl od zbytku Evropy zaznamenala úpadek náboženského života Velká Británie o něco později.⁵⁰ Vysvětlením může být snad i určitá míra izolovanosti Anglie od celku Evropy, konzervatismus, ale hlavně fakt, že Británie neprošla obdobným procesem, jako

⁴⁶ Srov. LUŽNÝ, D. *Náboženství a moderní společnost*, s. 23.

⁴⁷ Srov. Tamtéž, s. 206 – 209.

⁴⁸ Rozvedena myšlenka Dušana Lužného (*Náboženství a moderní společnost*, s. 63). A Hugh McLeod (*Sekularizace v Západní Evropě 1848 – 1914* s. 206).

⁴⁹ Srov. McLEOD, H. *Sekularizace v Západní Evropě (1848 – 1914)*, s. 242.

⁵⁰ Srov. Tamtéž (*1814-1914*), s. 206

Evropa mezi léty 1848 – 1850.⁵¹ Pozice náboženství však byla stejně jako ve Francii a Německu silně ohrožována. První riziko představovaly nejrůznější sekulární tendence, mezi něž zejména v Británii patří darwinismus, socialismus, biblický kriticismus a také kritické zkoumání Boha.⁵²

Jako druhou možností, proč k úbytku zbožnosti docházelo, je teorie, že postupný proces modernizace a s tím vzrůstající prosperita vedla k domněnce, že náboženství je nepotřebný přežitek.⁵³ S těmito jevy pochopitelně souvisí i úbytek návštěvnosti bohoslužeb, který však opět na rozdíl od Francie a Německa nastává teprve po roce 1890 a zasahuje všechny sociální třídy bez výjimky.⁵⁴

S rokem 1914 je náboženská situace pro protestantský klér v Anglii alarmující. Úbytkem návštěvnosti jsou postiženi mnohem více protestanté než katolíci, což je ovšem dáno také tím, že katolíci tvoří pouhých 5 % populace.⁵⁵ Podle statistické komparativní studie, která byla vypracována dle údajů o docházce do kostela v Británii, vyšlo najevo, že z celkového počtu populace 42 milionů se k hlavní protestantské denominaci hlásí přibližně 5 682 000 věřících. V tomto čísle byl zahrnut i počet věřících anglikánských komunikantů a skotské episkopální církve činící 2 437 000 věřících, 1 242 000 skotských presbytariánů a 2 003 000 věřících pocházejících z větších nonkonformistických denominací, ve kterých jsou zahrnuti např. baptisté či různé odnože metodistů.⁵⁶ I přesto, že tato uvedená čísla zaznamenávají propad v počtu věřících, britská veřejnost se před První světovou válkou vědomě hlásí ke křesťanství a identifikuje se s ním.⁵⁷

S vypuknutím světové války se situace dočasně mění a bohoslužby jsou alespoň v prvních měsících navštěvovány hojně a počet návštěvníků je nebývale vysoký.⁵⁸ Je logické, že spousta Britů přicházela do kostelů se alespoň tiše pomodlit za zdraví, brzký návrat svých bližních z války, či poslechnout si kázání.⁵⁹ Právě problematika kázání za První světové války ukazuje jistý paradox, který bylo možné vidět v kostelích po celé Británii. Tím je míněn fakt,

⁵¹ Srov. McLEOD, H. *Sekularizace v Západní Evropě (1814-1914)*, s. 58.

⁵² Srov. SCHWEITZER, R. *The Cross and The Trenches...*, s. 3.

⁵³ Srov. McLEOD, H. *Sekularizace v Západní Evropě 1814-1914*, s. 206.

⁵⁴ Srov. tamtéž, s. 206.

⁵⁵ Srov. tamtéž, s. 206.

⁵⁶ Srov. SNAPE, M. *God and the British Soldier*, s. 19.

⁵⁷ Tamtéž, s. 20.

⁵⁸ Srov. McLEOD, H. *Sekularizace v Západní Evropě (1814-1914)*, s. 320.

⁵⁹ Tamtéž, s. 320.

že jednotlivé denominace ale ba dokonce duchovní jedné denominace se neshodli v otázce spravedlivosti války. Kongregacionalistický kazatel W. E. Orchard na to reagoval takto:

„Veřejnosti je těžké se zavděčit, v prvních dnech války přicházeli lidé do kostela, vyslechli si, co jim křesťanský kazatel musel říct, a potom už se neukázali. Kdybychom tvrdili, že válka je špatná a nekřesťanská, pověsili by nás a kostely by nám zapálili nad hlavou. Ale když slyšeli, co jsme jim museli říci – že je válka křesťanská a že naše oddanost Božímu království vyžaduje, abychom v ní za každou cenu pokračovali a dovedli ji do vítězného konce -, zachovali se k nám v jistém smyslu ještě hůř. Proč s námi nezůstali? Protože takové věci mohli stejně dobře slyšet a číst i jinde – na světských shromážděních a v novinách, kde navíc nevypadaly tak složitě, jako v křesťanském výkladu.“⁶⁰

V této kritice se odráží také pohled na pokles počtu věřících, ačkoliv primárně poukazuje na názorovou nejednotu duchovenstva, kterému věřící dávali najevo svou nelibost k někdy liknavému nebo příliš zaujatému přístupu. Je jisté, že zaujetí válkou nesdíleli všichni, ale pro většinu Britů byla vítanou změnou. V předválečné Británii figurovala skepse z životní situace (jakkoliv vlivem technické vyspělosti vzrůstala životní úroveň, ovšem ne u všech sociálních tříd) a úpadek ve víře byl rovněž průvodním jevem, přičemž s nově nastalou situací dochází k pozoruhodnému obratu, který je nastíněn v kapitole zabývající se motivací vstupu do války.

2.3. Církev, světská moc a válka

Krátce po vypuknutí války požádal ve svém krátkém projevu v Berlíně německý císař Vilém II. o boží pomoc a protestantské, a také katolické duchovenstvo mu dalo své požehnání. Zároveň došlo k zavedení zvláštních bohoslužeb a modliteb za válečný úspěch Německa, ve kterých kazatelé a teologové svorně prohlašovali, že Bůh je na straně Německa a sebeobětování je pak náboženskou povinností.⁶¹ Z dobového tisku se dále

⁶⁰ McLEOD, H. *Sekularizace v Západní Evropě (1814-1914)*, s. 321.

⁶¹ Srov. McLEOD, H. *Sekularizace v západní Evropě...*, s. 317.

dovídáme, že biskupové bavorští⁶² ve svém společném pastýřském listu označují válku za přísnou dobu adventní, volají po pokání a usmíření. Válka má být chápána jako trestný soud nad všemi národy a běda tomu, kdo se po čas války neobrátil na cestu dobra. Rovněž vyzývali vojáky, aby bránili svou vlast.⁶³

Ve Francii, kde byla u moci silně sekulární vláda, by president Raymond Poincaré žádostí o Boží pomoc jen rozvířil spory mezi antiklerikály a klerikály. Namísto toho vyhlásil tzv. posvátnou jednotu a obě znesvářené strany se tak alespoň po čas války spojily na odražení nepřítele. Militantní katolíci však provokovali tvrzením, že válka je trestem od Boha a jejich odpůrci kontrovali tím, že si katolíci napadení Francie přáli. Němečtí duchovní sloužit se zbraní v ruce nesměli a mnozí toho litovali. Ve Francii však branná povinnost platila jak pro kněze, tak pastory i rabíny.

Bojující kněží navíc museli v zákopech poskytovat duchovní služby svým spolubojovníkům, neboť počet vojenských duchovních, které povolovala francouzská armáda, byl značně omezen. Do konce války bylo zabito 4 618 katolických duchovních a 91 protestantských pastorů a studentů teologie.⁶⁴

Způsoby získávání podpory ve Velké Británii se lišily. Od roku 1905 vládla ve Velké Británii liberální vláda, která přijímala morální podporu národních zájmů z jakékoli sféry, avšak o náboženskou podporu anglikánskou církev nežádala a ani nebyly zavedeny zvláštní dny modliteb. Náboženské třenice, známé z Francie, neexistovaly a pouze některé nonkonformistické denominace se postavily proti vstupu Británie do války. Londýnský anglikánský biskup Winnigton-Ingram, uvedl ve svém prohlášení o válce, že se jedná o „svatou válku“ a mučedníky pak budou ti vojáci, kteří v ní položí své životy. Válka byla obecně podporována ze strany anglických kněží, pastorů a rabínů. Nicméně argumenty pro vedení války byly v Británii spíše sekulární, než náboženské.⁶⁵ Český tisk reflektoval postavení církevních představitelů Velké Británie k vedení války v článku z 23. února 1916. – „Projev anglických biskupů o válčení ze vzduchu“ v souvislosti s německým bombardováním měst. Německý Berliner Tagblatt informoval o londýnském církevním kongresu, na kterém se četní biskupové vyslovili pro - v otázce odplatného vedení boje za útoky ze vzduchu, pouze

⁶² Konfese nebyla v článku uvedena, předpokládám však, že se jednalo o katolické biskupy.

⁶³ Jihočeské listy, 5. leden 1915.

⁶⁴ Srov. McLEOD, H. *Sekularizace v západní Evropě...*, s. 318.

⁶⁵ Srov. Tamtéž, s. 318-319.

arcibiskupové z Canterbury a Ely vystoupili rozhodně proti jakékoli formě odvety s poukázáním na to, že takové kroky by vedly pouze k závodu v barbarství. Titular Bangor prohlásil, že vržení sta pum na obchodní čtvrť ve Frankfurtu by Němci cítili jako spravedlivý trest. Toto prohlášení však zapůsobilo tak, že všichni anglikánští církevní hodnostáři se vyslovili proti jakékoli represí.⁶⁶ Výzvy po smíru zaznívají i z USA, kde katoličtí kardinálové apelovali na presidenta Woodrowa Wilsona skrze intervenci za světový mír.⁶⁷

V Jihočeských listech z 29. září 1915 vyšel článek „*Kdy církev dovoluje válku*“, jehož autorem byl kardinál Dr. Jan Csernoch, kníže a primas království Uherského. V článku válku obhajuje a tvrdí, že je dle učení církve dovolena. Označil ji za spravedlivý boj a věří v nutnost jejího pokračování, přestože on sám si přeje mír. Cituje sv. Augustina – „*Pacem habere debet voluntas, bellum necessitas*“ („*Míti mír musí být vůlí, válka však jest nezbytností*“), spravedlivou nemůže být pouze žádostivost, dobytčinnost nebo hegemonie, či supermatie, ale právní ochrana nebo uplatnění bezchybného práva.⁶⁸

Papež Benedikt XV.⁶⁹ zachoval od počátku války přísnou neutralitu, ale zároveň se pokoušel válčícím stranám nabízet mírové plány, které však byly z nejrůznějších důvodů odmítány.⁷⁰ Aktivně vystupoval v otázce prostředků, jimiž byla válka vedena – protestoval proti používání bojových plynů, za což však sklídl pouze kritiku. Věnoval se iniciování sbírek, humanitárním akcím a angažoval se rovněž v problematice výměny válečných zajatců.⁷¹ V lednu roku 1915 nařídil dekretem, aby v určitý den⁷² byly vedeny zvláštní modlitby za mír – ve všech metropolitních kostelech a katedrálách, jakož i farních kostelů Evropy a ostatních částí světa. Italský deník Osservatore Romano uveřejnil v březnu roku 1916 dopis papeže generálnímu vikáři Pompilioví, ve kterém vzpomíná na všechny kroky, které učinil.⁷³ Válečná cenzura však, např. v zemích Rakouska-Uherska, papežovy projevy přísně kontrolovala a prostor dostávaly vlastenecké a pro válku se vyslovující názory církevních představitelů říše. V Itálii byly papežovy projevy rovněž pod přísnou kontrolou, avšak klerikálové výtah

⁶⁶ Jihočeské listy, 23. únor 1916.

⁶⁷ Jihočeské listy, 9. leden 1915.

⁶⁸ Jihočeské listy, 29. září 1915.

⁶⁹ Benedikt XV. vlastním jménem Giacomo della Chiesa (1854 – 1922), pontifikát zastával mezi lety 1914-1922.

⁷⁰ Nejčastější tvrzení bylo, že podmínky byly koncipovány výhodněji pro protistranu, tudíž je nelze přijmout.

⁷¹ WEISS, M., *Církev a válka*, CD-Rom.

⁷² V Evropě 7. března, zbytek světa 21. března.

⁷³ Jednalo se napomenutí a rady, které válečným stranám dal za účelem ukončení konfliktu a prosby Bohu za ukončení války.

z mírové řeči vylepovali po Římě – ty však byly strhávány a ničeny a potrestán byl každý, kdo tomu bránil.⁷⁴

Zde vidíme, jak bilaterální pohled na válku byl uvnitř katolické, či anglikánské církve. Menší denominace ve Velké Británii měly vesměs protiválečný postoj, což však mělo za následek postupný úbytek věřících a klesající návštěvnost bohoslužeb, neboť nálada britské veřejnosti na počátku války byla jasně proválečná.⁷⁵

Zajímavý přístup mělo také silně pacifisticky založené náboženské společenství Badatelů Bible, známější pod názvem Svědci Jehovovi. Právě ti rok 1914 označovali za přelomový a hlásali založení božího království na Zemi, což podkládali četnými citacemi z Bible⁷⁶, kterými své domněnky potvrzovali a válečný konflikt proklamovali jako naplnění Danielova proroctví a začátek očisty Země od zla.⁷⁷

Shrňme – li předchozí poznatky, zjistíme, že postavení církve v První světové válce je problematické právě kvůli množství rozdílných názorů, procházejícími napříč širokým spektrem osobností, které pod záštitou církve svůj názor prezentovaly, a zároveň přihlédneme-li k faktu, že do čela církevních institucí byli dosazováni loajální činitelé, kteří podporovali vojenskou politiku té které země.

⁷⁴ Jihočeské listy, 9. leden 1916.

⁷⁵ Např. kvakeři zaznamenali mezi lety 1914 – 1915 propad v počtu věřících o 5%.

⁷⁶ Např. Lukáš 21:24, Matouš 24:45-47: Daniel 4:20–25, Jeremijáš 25:29 atd.

⁷⁷ Tyto názory jsou prezentovány obecně na webu společenství www.watchmen.org, v Čechách je text dostupný v brožuře „Věnujte pozornost Danielovu proroctví“, která byla poprvé vydána v roce 1999.

2.4. Motivace

Než přistoupíme k otázce zabývající se problematikou víry britského vojáka v První světové válce, musíme nejprve odpovědět, proč vlastně do války její účastníci vstupovali. Důvodů je v zásadě několik a jsou poměrně odvoditelné ze souvislosti se sociální třídou, k níž náleželi. Patriotismus byl jistě jedním z hlavních důvodů a propaganda na podněcování vlastenectví britských občanů patřičně pracovala.⁷⁸ Nicméně nebyla to jen láska k vlasti a touha ubránit jí, či její spojence před hrozícím nebezpečím. Mezi nejčastější důvody, které jsou z narativních zdrojů známé, patří:

- 1) Vymanění se z nudy⁷⁹
- 2) Identifikace s literárním hrdinou
- 3) Sociální jistota
- 4) Náboženský důvod

U všech sociálních tříd nejčastěji platil důvod první, i když ne nezbytně. Potřeba vymanění se z nudy, a tzv. potřeba „vzruchu“ a adrenalinu, byla jedna z hlavních motivací pro vstup do armády.⁸⁰ Identifikace s literárním hrdinou byl dalším z důvodů, který motivoval Brity k účasti ve válce. Líčení plná slavných a hrdinských činů, vlastenectví a slavné smrti, důraz na mužnost a ušlechtilé vojenské ctnosti vytvářely lákavé představy, které chtěli naplnit.⁸¹ Třetí bod – sociální jistotou míním fakt, že frustrace ze stále se zhoršující životní úrovně a nedostatek prostředků k zabezpečení svého, či své rodiny vedlo ke spatření naděje ve formě válečného konfliktu. Každý voják dostával pravidelný žold a jídlo, což pomohlo zlepšit životní situaci účastníků. Mnozí si tak přáli, aby válka trvala co nejdéle.⁸²

Poslední čtvrtý bod je zajímavou problematikou, v níž se mísí několik názorových disonancí vzhledem k interpretaci víry a náboženství. Vojín Godfrey Buxton, sloužící za války u Royal Army Medical Service, pravil v rozhovoru pro Britské imperiální museum, že se pokoušel najít, co o válce říká Bible a byl překvapený, kolik bitev ve Starém Zákoně je vedeno ve jménu Božím. Rovněž v Novém Zákoně není proti vojákům napsané nic, Jan Křtitel i Ježíš

⁷⁸ Viz. Např. Příloha 12.

⁷⁹ Nemusela to být nutně snaha oprostít se od nudné rutiny denního života, to bylo pro všechny sociální vrstvy téměř identické, ale rovněž se mohlo jednat o touhu zažít dobrodružství, jaké znali z koloniálních či búrských válek z vyprávění svých dědů či otců.

⁸⁰ Srov. SHEFFIELD G.(ed) *Válka na Západní frontě...*, s. 78.

⁸¹ Srov. HOLM, R. *Obrazy Války...*, s. 58-59. Jednalo se zejména o knihy „The Story of the Short Life, či Jacknappess, nebo některé knihy Rudyarda Kiplinga.

⁸² Srov.SHEFFIELD, G.(ed) *Válka na Západní frontě...*, s. 78-79.

říkali, aby konali svou povinnost v mezích války.⁸³ Starý Zákon byl obecně ve své interpretaci poměrně problematický, neboť např. kniha Exodus, kapitola 13, zobrazuje Boha jako válečníka, a proto nebylo na válce v zásadě spatřováno nic špatného. Ježíš, který je v evangeliích symbolizován jako milující Bůh, musel být pro potřeby války zobrazován jako největší válečník, stejně jako např. Mojžíš nebo David.⁸⁴ Rovněž církve své podpůrné stanovisko k válce mnohdy jasně proklamovala při kázáních, či modlitbách nebo v propagandistických materiálech.⁸⁵ Na druhé straně zde ovšem máme morální a etický problém - desatero božích přikázání, tedy konkrétně přikázání šesté – nezabiješ. Jak se později ukázalo, mnozí vojáci měli právě s tímto hlediskem ve své vojenské povinnosti potíže. Harry Patch vzpomínal:

„Blížil se ke mně Němec a já si říkal, nemůžu ho zabít, nesmím přece zabíjet. Pamatuju si, že když jsem vstoupil do armády, sliboval jsem sloužit králi a vlasti. A Bůh ví proč, mi v tu chvíli vytanul na mysli Mojžíš, jak sestoupil z hory Sinaj s desaterem a šesté přikázání přece zní - nezabiješ, takže nemůžu zabít. Na rozmyšlenou jsem měl asi pět vteřin, střelil jsem ho nad kotník a nad koleno, sejmul jsem ho, ale nezabil.“⁸⁶

Mnozí britští občané považovali za svoji povinnost bojovat, ale pokud jim křesťanský duchovní ospravedlňoval zabíjení, vnímali to jako nesmysl.⁸⁷ Svůj postoj vůči tomu vyjádřil anglický spisovatel a také dobrovolník britské armády Richard Aldington⁸⁸, ve svém románu „Zemřel Hrdina“, ostře kritizuje nejen církve, ale i celou lidskou společnost, kterou obvinil z „duševního chátrání“.⁸⁹ Obdobný postoj k církvi obhajovanému zabíjení zaujal i anglický básník, rovněž dobrovolník, Wilfred Owen⁹⁰, v jehož básních se též zrcadlí náboženské hledisko.⁹¹

⁸³ Srov. ARTHUR, M. *Forgotten Voices of the Great War*, s. 18.

⁸⁴ Srov. SCHWEITZER, R. *The Cross and Trench...*, s. 9-10. Popis takové podoby však není doložen.

⁸⁵ Viz. Příloha.

⁸⁶ MARTIN, J. *První světová válka v barvě*, DVD, 2005.

⁸⁷ Srov. McLEOD, H. *Sekularizace v Západní Evropě...* s. 322.

⁸⁸ Richard Aldington (1892 – 1962) patří vedle francouzského spisovatele Henriho Barbusse (román *Oheň*) k nejvýraznějším autorům, věnujícím se ve svých románech zkušenostem z První světové války, kterou sami absolvovali a u nichž došlo z prvotního vlasteneckého nadšení k zboření iluzí o spravedlnosti a účelovosti bojů.

⁸⁹ ALDINGTON, R. *Zemřel Hrdina*, s. 295.

⁹⁰ Wilfred Owen (1893 – 1918), spolu se Siegfriedem Sassoonem patří k vůdčím autorům anglické prvoválečné poezie. Mezi jeho další nejznámější díla patří básně „Anthem for Doomed Youth“ a „Dulce et Decorum Est“. Byl dekorován Válečným křížem za statečnost. Padl v roce 1918 jen několik dní před vyhlášením příměří.

⁹¹ Např. báseň *The Parable of the Old Man and the Young*. Uvedena v příloze práce.

Motivací pro vstup do armády tedy nebyly pouze sekulární důvody, ale také náboženské. Z výzkumu, který provedl dr. Michael Snape bylo zjištěno, že nejčastěji byla náboženská motivace uváděna u branců mezi léty 1914 – 1916 a byla mnohem vyšší, než později v letech 1917 – 1918⁹², což bych mohl vysvětlit v souvislosti s velmi vysokými ztrátami a vystřízlivěním z idealismu. Nesporně však měla do konce války své místo jak v životě vojáků, tak v životě civilistů, kteří však mnohdy válku vnímali naprosto zkresleně.

⁹² Srov. BRENNAN, M. J., *Irish Catholic Chaplains in the First World War*. s. 93.

3. Víra v zákopech Velké Války

„Bůh se nevyskytuje.“⁹³

(Blaise Cendrars)

V zákopech není ateistů. Fráze, která je považována za určité paradigma. Tato kapitola má za cíl shrnout segmenty víry a náboženství, praktikovaného nejen v přední linii, ale i v zázemí. Například Blaise Cendrars⁹⁴ a spolu s ním i další vojáci vnímali Boha (pokud už jeho existenci připustili) jako nezúčastněného. Pohled na padlé druhy, kteří v zemi nikoho leželi od počátku války a k nimž se posléze připojovaly i ročníky další, otrásl vírou nejednoho účastníka zákopových bojů. Avšak víra, nehledě na tento příklad, představovala naději na vlastní „existenci“ v destruktivních podmínkách a v průběhu války se vyznačovala určitou proměnlivostí. Následující příklady jsou nejcharakterističtější pro religiozitu vojáků v První světové válce.

3.1. Bohoslužba

Účast na bohoslužbách v britské armádě byla přinejmenším v týle povinnou záležitostí.⁹⁵ Vojáci hlásící se k hlavním denominacím – tedy anglikánské či katolické, se zúčastňovali církevních obřadů u svých praporů, k nimž byli přidělováni duchovní podle konfese. Zvláštní uvolnění pak platilo pro ty, kteří se hlásili k nějaké minoritní denominaci, ti směli navštěvovat vlastní bohoslužby. Ateisté nebo vojáci, kteří se chtěli bohoslužbám vyhnout, byli přiděleni do kuchyně na zvláštní služby.⁹⁶

Na frontě bylo praxí udělovat před bitvou (kromě žehnání, či svátosti smíření) věřícím vojákům – i těm, kteří k ní obvykle nechodili - svátost přijímání, což někteří vnímali jako

⁹³ CENDRARS, B. *Uříznutá ruka*, s. 102.

⁹⁴ Blaise Cendrars (1887 – 1961), vlastním jménem Frédéric Sauser-Hall, francouzský spisovatel švýcarského původu, účastník bojů na západní frontě jako příslušník cizinecké legie, ve které (dokonce u stejné jednotky) sloužil také slavný český malíř František Kupka, s nímž se osobně znal a uvedl jej ve svých memoárech s názvem „*Uříznutá ruka*.“

⁹⁵ Lze logicky předpokládat, že na frontě byl režim zcela odlišný tomu v zázemí a nedbalo se nijak zvlášť o zbožnost vojáků, tu měli ostatně duchovní na starosti i mimo obřady, když byl např. navštívit přední linii. Z dobových fotografií si lze všimnout, že mše byly často slouženy nejen pod širým nebem, ale výjimkou nebylo ani využití rozbořených kapliček nebo dokonce jeskyní.

⁹⁶ Srov. SHEFFIELD, G.(ed.), *Válka na západní frontě...*, s. 97.

případné pojištění si věčného života v případě úmrtí.⁹⁷ Takové podávání eucharistie se však brzy stalo předmětem sporu, neboť pro mnoho duchovních bylo udělení svátosti přijímání vázáno pouze pro ty „skutečně věřící“ vojáky, kteří žili příkladným životem nebo těm, kteří byli na prahu smrti, což v této situaci jejich kolegové vnímali jinak.⁹⁸ Polní mše však nebyla pro vojáky jen jakousi „duchovní posilou“. Skrze pohled bojujících na duchovní v přední linii (tak jsou známy z dochovaných memorabilií) si je možné s největší pravděpodobností odvodit, jaký taková mše mohla mít charakter - zřejmě obdobný jako v zázemí, tedy pln plamenných slov proti nepřátelům, čehož byl po určitém čase ne jeden voják doslova přesycený. Vojín Norman Demuth, od 1/5 Battalion, London Regiment, v rozhovoru pro Britské imperiální muzeum popsal svůj zážitek s polní bohoslužbou takto:

„...za přední linií byla obvykle mše v neděli, (...)celý batalion hlasitě prozpěvoval písně za doprovodu sípavých varhan. Kněz sloužil mši, kterou jste stejně nemohli slyšet.“⁹⁹

Což jistě není vzorový příklad tradiční polní mše, ale dostatečně vykresluje tehdejší realitu.

Obecně je na základě pramenů doloženo, že polní mše, či další náboženské obřady sice hrály určitou roli v životě vojáků, nicméně větší důraz se na frontě přikládal osobní zbožnosti před kolektivní. To ovšem nelze chápat jako cílený odpor k organizované religiozitě, ale spíše jako stadium vývoje duchovní roviny jednotlivých vojáků, která bude popsána v následujících kapitolách.

3.2. Amulety a talismany

Jedna z forem religiozity, kterou vojáci v zákopech ve velké míře praktikovali, byla spjata s různými medailony a talismany. Paul Fussel ve svých pamětech uvedl, že nemohl existovat žádný frontový důstojník, či voják bez svého amuletu a každá kapsa blůzy se proměňovala v malý relikviář.¹⁰⁰ Mnozí vojáci nošením talismanů a amuletů získávali jistotu z přesvědčení, že jim tyto předměty zajišťovaly jistou magickou ochranu a čerpali z toho

⁹⁷ Srov. McLEOD, H. *Sekularizace v západní Evropě (1848 – 1914)* s. 324.

⁹⁸ Srov. SNAPE, M. *God and British Soldier...*, s. 45 - 46. Někteří duchovní na frontě nebrali církevní regule s takovou důsledností.

⁹⁹ ARTHUR, M. *Forgotten Voices of the Great War*, s. 165-166.

¹⁰⁰ HOLMES, R. *Obrazy války...*, s. 208.

útěchu. Víru v takovou nadpřirozenou moc talismanů můžeme demonstrovat na případu Arthura Smithe, sloužícího jako štábní důstojník na západní frontě. Smith ve svých vzpomínkách uvedl, jak se nikdy nevydával do akce bez kapesní Bible, coby svého talismanu, a byl naprosto přesvědčen, že mu zachránila život v nejednom případě.¹⁰¹ Tato důvěra v talismany je téměř signifikantní pro drtivou většinu vojáků.

Nejenom amulety, či přívěsky, ale jako talisman sloužily i modlitební knížečky, či kapesní vydání Bible, u které také mnozí vojáci hledali útěchu v jejích textech. Zároveň (a tento případ je znám jak v První, tak v Druhé světové válce) někteří vojáci poslepu listovali v Bibli a tam, kde prstem ukázali, spatřili -zjednodušeně řečeno - „radu pro dnešní den“.¹⁰² Jako talisman nosili Bibli při sobě nejčastěji protestantští vojáci, katolíci medailon s Pannou Marií, či Nejsvětějším srdcem. Pro britské vojáky pak byla nejcharakterističtější králičí pacička. Křížky nosili vojáci obou konfesí, populární byly také sušené květiny, fotografie blízkých, či pamětní mince.¹⁰³ Růžence, či medaile se také rozšiřovaly i mezi protestantské vojáky. Katolický kaplan William Doyle, možná s trochou nadsázky, poznamenal ve svém deníku: „Zajímalo by mě, co by na to řekli protestantští duchovní, na takovou modloslužbu!“¹⁰⁴ Nejen nošení talismanu při sobě, ale také jejich umístování v zákopech mělo pro vojáky svůj smysl. Svatou medaili, kterou obdržel od řeholní sestry, si na svoji vzpěru v zákopovém krytu umístil E. C. Vaughan. Popsal, jak se zanedlouho kolem ní objevila „stále se zvětšující hromádka darů od různých lidí“.¹⁰⁵ Pověřivost byla u vojáků obvyklý jev a nošení různých náboženských předmětů na svoji ochranu se také stávalo předmětem přivlastňování si jich z vybombardovaných kostelů. Tento druh opatřování talismanu byl ovšem ostatními vojáky sledován s přesvědčením, že bude mít pro spolubojovníka, který si takto přivlastní nějaký náboženský předmět, fatální důsledky. Robert Graves vzpomínal, jak si v roce 1915 jistý důstojník Jenkins ze zničeného kostela odnášel jako talisman část barevného skla z vitráže:

„Jak jsme vyšli ven, potkali jsme dva muže (...). Byli to irští katolíci a ti si mysleli, že takové jednání je svatokrádežné. Domlouvali Jenkinsovi, aby se takového předmětu zbavil. Jeden ho

¹⁰¹ Srov. SNAPE, M. *God and British Soldier...*, s. 34.

¹⁰² Tamtéž, s. 34. V knize je přímo uveden příklad z Druhé světové války. Veterán Selby Wright vzpomínal, jak např. jeden voják nalistoval „Jidáš šel a oběsil se“, a jako další text nalezl „Jdi a učiň totéž.“

¹⁰³ Srov. McLEOD, H. *Sekularizace v Západní Evropě (1848 – 1914)*, s. 324.

¹⁰⁴ SNAPE, M. *God and British Soldier...*, s. 35.

¹⁰⁵ Srov. HOLMES, R. *Obrazy války...*, s. 208-209.

*přímo varoval – „neměl byste si to brát, pane, jistě Vám to nepřinese žádné štěstí...a Jenkins byl zabit nedlouho potom“.*¹⁰⁶

Schopnost nosit štěstí se ne vždy nutně vztahovala pouze k předmětům, ale v některých případech je možné funkci talismanu „aplikovat“ na konkrétního člověka. Někteří vojáci přisuzovali „nošení štěstí“ těm svým spolubojovníkům, kteří např. přežili opakovanou těžkou dělostřeleckou palbu v sektorech, kde prakticky nemohl nikdo přežít. Kolem takových jedinců se pak sdružovali ostatní s nadějí, že jim takovýto „maskot“ jednotky, přinese štěstí a šanci na přežití.¹⁰⁷

Důvěra v moc talismanů se ne vždy setkala s pochopením ze strany duchovních.¹⁰⁸ Jistý polní kaplan napsal v roce 1915 do regimentního deníku, že takové projevy jsou pouze „dětinskou vírou“ a nic víc než pohanské a hloupé pověry. R. H. Malden také v souvislosti s tím doplnil, že taková „dětinská víra“ zrazuje a přímo napsal „kastruje“ pohled na Všemohoucího.¹⁰⁹

Lpění na předpokladu magické moci přívěsků se kromě nepříznivého pohledu ze strany kléru stávalo rovněž terčem vojenské satiry, kdy jeden starý vojenský vtíp nádavkem k otázce štěstí/smůly říká „být zabit v pátek, to nosí smůlu“.¹¹⁰ Bez ohledu na to však víru v zázračnou moc amuletů žádné narážky nevykořenily, a protože byly amulety a talismany všeobecně velmi rozšířené, nebyl posměch spolubojovníků, či lání ze strany duchovních bráno příliš vážně a v životě vojáků tak talismany hrály svou nezastupitelnou roli.

3.3. Náboženský jazyk

Pod tento pojem můžeme zahrnout celou řadu jazykových a literárních projevů, kterými se specificky vyznačoval náboženský život britských vojáků. Jako první můžeme vzít příklad písní, které vojáci zpívali při marších. Písně, zpívané během pochodů, měly často náboženský podtext a v britské armádě měly svoji dlouholetou tradici. Mezi nejznámější pochodové písně patří „Abide with me“ a „Onward! Christian Soldiers“, které vznikly ještě

¹⁰⁶ Snape, M. *God and British Soldier...*, s. 36.

¹⁰⁷ Srov. Tamtéž, s. 37.

¹⁰⁸ Duchovní sice často rozdávali amulety svatých či drobné medailony, avšak způsob jejich užití nemohli ovlivnit.

¹⁰⁹ Srov. SNAPE, M. *God and British Soldier...*, s. 38.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 38.

před válkou.¹¹¹ Píseň „O Valiant Heart“, která byla zkomponována během války v Anglii, působila dojemem, že Bůh je se Spojenci, protože padlé vojáky lze přirovnat ke Kristu.¹¹²

Nelze však obecně předpokládat, že by vojáci zpívali tyto písně jen z čistě náboženských pohnutek. Zpívali je, aby si dodali odvahy, a proto „že *chtějí slyšet svůj hlas*“.¹¹³ Vzhledem k tomu, že zpěv těchto písní obvykle inicioval důstojník, či kaplan, je nasnadě, že pro mnoho vojáků, kteří víru nijak neprožívali (alespoň dočasně), nebyl ničím víc než písní k pochodu. Naproti tomu hymny, zpívané vojáky v zákopech, je možné považovat za svého druhu modlitby, neboť někteří vojáci se domnívali, že si tak vyprošují boží ochranu. Tak to alespoň vnímal desátník Foulkes, když uvízl s několika spolubojovníky v říjnu 1916 pod německou palbou nedaleko Lille ve Francii. Jak jeho přátelé postupně umírali a on sám byl raněn, začal si zpívat píseň „Jesus, Lover of my soul“, ve které se přímo zpívá „skryj mne, můj Spasiteli, dokud se bouře nepřežene“. Vzhledem k tomu, že Foulkes z celé situace vyvázl živý (a mohl proto svým spolubojovníkům vypovědět o své zkušenosti), získal nezvratné přesvědčení, že právě zpěvem této písně byl Bohem zachráněn.¹¹⁴

Kromě písní byly v životě nepostradatelným prvkem zbožnosti vojáků modlitby. Těm byla také přisuzována moc ochránit život prosebníka, či splnění nějakého specifického přání. O tom byl například přesvědčen seržant W. Daniels od Royal Artillery:

„Moje první zkušenost ze zákopů se týkala kaplana, který přišel z velitelství brigády a byl jsem rád, když jsem viděl, že je ochotný riskovat svůj život v přední linii. Zeptal se mne na můj vztah k Bohu, a zda jsem měl strach. Odpověděl jsem mu, že jsem se bál více než jednou. Zeptal se mě na můj věk a já mu řekl, že mi bylo šestnáct, což znamenalo, že jsem byl příliš mladý na to tam být. Poté se mě zeptal – chceš, abych se za tebe pomodlil nebo se pomodlíš se mnou? Řekl jsem, že se s ním pomodlím velmi rád. Poklekli jsme před palpost, který byl směrem k německé linii, a modlili se tam, zatímco ostatní přihlíželi. Poté jsem vstal a řekl ostatním, co jsem řekl Bohu, že doufám, že mne ochrání před smrtí. Myslím, a to bez pochyby, že mi toto modlení k Bohu zachránilo život.“¹¹⁵

¹¹¹ Srov. SCHWEITZER, R. *The Cross and The Trenches...*, s. 17. Do češtiny se názvy písní dají přeložit jako „Při mně stůj“ a „Kupředu! Křestanští vojáci“.

¹¹² Tamtéž, s. 17. Český překlad „Statečné srdce“.

¹¹³ Tamtéž, s. 21.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 21.

¹¹⁵ ARTHUR, M. *Forgotten Voices*, s. 138-140.

Modlení v zákopech však na rozdíl od výše uvedeného případu mělo většinou formu krátkého, tichého a vnitřního rozjímání ve stoje, spíše než za normálních okolností v běžné praxi obvyklého klečení. Tento fakt je poměrně stroze vysvětlen tím, že to bylo ve své podstatě „obtížné“.¹¹⁶ Obava z možného posměchu spolubojovníků nehrála v zásadě žádnou roli, projevy zbožnosti se obecně nijak nekomentovaly, avšak v obou případech existovaly samozřejmě výjimky.

Z korespondencí a deníků můžeme dále rekonstruovat další formu v jazyce vojáků, kterou bylo užívání božího jména, či jiných náboženských termínů, a to v nejrůznějším kontextu. Zažilo se např. pro místní názvy, jakými byly třeba „zákop vzkříšení“, či „zákop kříže“. Klení, které může být v určitých ohledech také bráno jako případ užití v náboženském jazyce, však mnohdy znamenalo spíše než lamentování a obviňování Boha, jen obyčejnou úlevu v nepříznivé situaci.¹¹⁷ Struktura náboženského jazyka je poměrně pestrá a podobně jako v případě amuletů (a de facto i v následujících případech) byla některým jejím formám přisuzována až magická moc, a tato její funkce, se na rozdíl od předchozích válečných konfliktů více prohlubuje.

3.4. Sny a fatalismus

Ve víře britského vojáka hrály svoji roli také sny, zejména tzv. prorocké sny. Tj. když voják ve svých snech spatří (velmi zobecněně řečeno) vlastní osud. Těmto snům pak přikládali mnozí vojáci velkou váhu a o jejich následném splnění byli absolutně přesvědčeni. Jako příklad takového prorockého snu mohu uvést zkušenost, jíž zažil během třetí bitvy o Ypres Hugh Quigley z 12. Royal Scots:

*“Včera v noci jsem měl podivně bolestný sen: ležel jsem v nemocnici a snažil jsem se horečně pohybovat nohama, ale ty byly svázaný v dlahách, kousal jsem se do rtu, abych překonal bolest z pravého třísla. Zranění by mohlo být výsledkem této předtuchy. Doufejme, že ano, tak zase uvidím svou starou vlast“.*¹¹⁸

¹¹⁶ Srov. SCHWEITZER, R. *The Cross and The Trenches...*, s. 34.

¹¹⁷ Srov. Tamtéž, s. 18. Např. zvolání „Prokrista Frici střílej!“, nebo prosté zvolání „Ježíši!“

¹¹⁸ SNAPE, M. *God and British Soldier...*, s. 29.

O několik dní později, byl skutečně Quigley vážně zraněn a poslán zpět do Británie, a tak jeho příběh končí poměrně šťastně. Nicméně jsou i případy, kdy voják předpovídal na základě snu vlastní smrt. Poručík William St. Leger z 2. Coldstream Guard viděl ve svých snech opakovaně, jak umírá. Tyto sny se mu zdály od října roku 1917 a on proto nabyl přesvědčení, že se nedožije jara a skutečně, poručík St. Leger byl posléze zabit v březnu roku 1918 během bitvy u Lys.¹¹⁹ Je to samozřejmě pouhá náhoda a shoda okolností, nicméně je nutné si uvědomit, že z bezprostřední blízkosti vypadaly všechny tyto jevy naprosto reálně a vojáci těmto dojmům snadno podléhali. Rakouský psycholog Sigmund Freud se ve své analýze snů,¹²⁰ ve kterých vojáci spatřili svoji smrt, vyjádřil v tom smyslu, že takové sny jsou obecně problematikou rozštěpeného vědomí. Snící vnímá ve snu celou situaci jako na scéně, prožívá svoji smrt, ale zároveň ji vlastně i přežívá, protože je v tu samou chvíli divákem. Tedy nemůže se nic stát, jakkoliv je jev emociálně úžasný, stále jde jen o sen.¹²¹

Nicméně velmi rozšířené se v návaznosti s uvedenými jevy stávají různé okultní praktiky, jako např. výklady budoucnosti a objasňování „obyčejných“ snů, jež se vojákům zdály, což však někteří duchovní na frontě nevnímali příznivě, neboť takové praktiky byly v rozporu s křesťanskými hodnotami.¹²² Ovšem existovali i natolik shovívaví kněží či pastoři, kteří uvedené potřeby vojáků nijak neodsuzovali.¹²³

S problematikou prorockých snů úzce souvisí fatalismus, který je chápán jako specifický rys vojenského života. Richard Holmes ve své knize *Obrazy války. Chování člověka v bitvě*, definuje fatalismus jako popření reality. „Když voják chápe svoji situaci tak, že pro svoji záchranu už nemůže udělat nic smysluplného.“¹²⁴ Právě tato rezignace souvisí s tím, že pokud voják ve snu viděl, že zemře, byl si tím natolik jistý, že pro něj jakékoliv pokusy o vlastní záchranu neměly už žádný význam.

¹¹⁹ SNAPE, M. *God and British Soldier...*, s. 29. Tento se dostal do podvědomí díky soustavnému kolování mezi vojáky, takto tomu docházelo u většiny prožitků.

¹²⁰ Problematikou snů se Freud zabýval ještě před válkou. Roku 1899 a následně 1900, vychází jeho studie zabývající se sny a sněním.

¹²¹ Srov. LEED, J. E., *No Man's Land...*, s. 137.

¹²² Toto může evokovat biblický příběh krále Saula, jehož Bůh zavrhl pro nedůvěru v boží moc a navštívil věštce, který vyvolával duše zemřelých, aby se ujistil, jak dopadne bitva s Pelištejci následujícího dne.

¹²³ Srov. SNAPE, M. *God and British Soldier...*, s. 31 – 32.

¹²⁴ HOLMES, R. *Obrazy války...*, s. 210.

Avšak to se netýká jen prorockých snů. U mnohých vojáků převládalo přesvědčení - obrazně řečeno, že někde venku na ně čeká kulka s jejich jménem a z toho plynula posléze i odevzdanost osudu. Ostatně na frontě, kde nebyla jistá prakticky žádná minuta, kde neustále hrozilo nebezpečí smrti ve formě plynového útoku, těžké dělostřelecké palby, či podminování vlastních pozic nepřítelem, byl fatalismus všeobecně velmi rozšířený a charakteristický zejména pro zkušené vojáky.¹²⁵ To, že si nepřipouští, či se snaží nepřipouštět si možné následky a jsou smířeni s jistotou své smrti, jim může částečně ulehčit bytí v zákopech, nicméně tak bývají mnozí často apatičtí a vlastně jdou své smrti doslova naproti.¹²⁶ Podobné jednání se dá připsat bojovému vyčerpání, které má za následek zpomalení myšlení, zhroucení a potíže s pamětí. Bojová efektivita se tak snižuje na nulovou hodnotu a kromě psychických problémů se mohly u vojáků vyskytnout i obtíže zdravotní, jako např. neovladatelný třes, jev, označován jako neurastenie.¹²⁷ Ta byla v prvních letech války brána jako projev zbabělosti a přísně trestána, než psychiatři odhalili, že se jedná o závažnou zdravotní újmu způsobenou maximálním vypětím, jehož spouštěcím mechanismem mohly být stejné podmínky, jako v běžném životě. Nejčastějšími příčinami, které neurastenii mohly vyvolat, bylo pohřbení za živa při dělostřelecké palbě či po plynovém útoku.¹²⁸ Někteří vojáci se snažili o únik od hrůz války různými formami sebepoškozování, které však, pokud bylo odhaleno, bylo trestáno obecně ve všech případech smrtí. Seržant Fred Wood popsal svoji zkušenost z fronty:

*„V roce 1918 byli ti z nás, kteří přežili, válkou k smrti unaveni (...). Od té doby jsem se stal fatalistou. Nemyslel jsem, že bych mohl přežít, a divil jsem se, že jsem to do té doby zvládal. Když můj přítel, který byl na frontě od roku 1915, nahlásil lékaři, že mu kulka prostřelila ruku, věděli jsme, že to nebyla náhoda“.*¹²⁹

¹²⁵ Srov. HOLMES, R. *Obrazy války...*, s. 210. Oproti frontě se však v zázemí lidé pokoušeli fatalismu ubránit, přičemž např. prováděli ochranné rituály, nechávali si věštit budoucnost nebo pojmenovávali novorozence po jménu svého otce – vše v naději že uchrání život svého bližního.

¹²⁶ Tamtéž, s. 210.

¹²⁷ Dalšími příznaky mohla být též dočasná slepota, paralýza, křeče či oněmění. Zatímco před válkou, neurastenie s obdobnými symptomy postihovala nejčastěji ženy, válka z ní učinila bojovou nemocí mužů.

¹²⁸ Srov. LEED, J. E. *No Man's Land*, s. 163 – 166.

¹²⁹ SHEFFIELD, G. (ed.) *Válka na západní frontě...*, s. 94.

Fatalismus je v širší souvislosti chápán také jako jistá forma predestinace.¹³⁰ Skotský presbyteriánský kaplan během svého působení u dvou batalionů infanterie prohlásil:

*„Téměř každý voják se v přední linii stává ultra-kalvinistou, a pokud ne mužem víry, tak minimálně mužem fatalismu. Věří, že zemře, až na něj přijde řada a kulka ponese jeho jméno. Mluvil jsem často o predestinaci a Božím řízení životů křesťanů během celé mé služby.“*¹³¹

Někteří vojáci považovali to, že jsou naživu či že přežili rizikové situace za zvláštní druh Boží ochrany, a byli přesvědčeni, že byli vybráni pro nějaký vyšší cíl, tedy, že žijí proto, že nedokončili svoji práci na zemi.¹³² I tento přístup pomáhal vyrovnat se s existencí v těžkých podmínkách. Je také velmi pravděpodobné, že v rámci možností pomáhal udržovat zdravý rozum, nehledě na nepříznivé vnější vlivy.

3.5. Mýty a legendy

Zvláštním fenoménem První světové války jsou mýty a legendy, s nimiž se britští vojáci (ale nejenom oni) mohli setkat, a které ovlivňovaly jejich víru nebo pohled na situace, ve kterých se ocitli během válečné kampaně. Není mým úkolem, abych zde potvrdil, či vyvrátil pravdivost zázraků, či mýtů (tedy nikoliv z pozice pravdivosti jevů a hodnověrnosti tvrzení¹³³), které se za války udály, pouze bych rád poukázal na několik faktů, které sehrály svou roli nejen v náboženském životě britských vojáků.¹³⁴

Eric J. Leed ve své monografii s názvem *No Man's Land* poznamenal, že První světová válka byla ta „nejtechničtější“ válka, která však dala tolik prostoru pro vznik mýtů a legend, jako žádná jiná válka předtím.¹³⁵ A já si troufám říci, že ani potom. Vždyť právě ohromná koncentrace zloby, pocitů zmaru a deprese kumulovaných na několika čtverečních metrech

¹³⁰ Bohem dané předurčení člověka ke spáse nebo zatracení a také důraz na božské řízení světa. Souvisí s otázkou o svobodné vůli člověka. Tuto teorii sepsal Jan Kalvín ve své třetí knize svého díla s názvem „Instituce“ vztahující se k přijímání milosti Kristovy. Zde je tím však míněna předurčenost k životu či smrti.

¹³¹ SNAPE, M. *God and British Soldier...*, s. 28.

¹³² Srov. tamtéž..., s. 29.

¹³³ Některé zázraky byly vytvářeny uměle za účelem podpoření morálky bojujících, či naopak k šíření paniky.

¹³⁴ Od událostí z let 1914-1918 uběhlo mnoho času a vzpomínky pamětníků často vznikaly řadu let po skončení války, takže souvislejší informace již bývají zastřeny ztrátou paměti. Vzpomínky vážící se k bezprostřední zkušenosti byly zpochybněny pro svoji zaujatost, protože zážitky byly příliš čerstvé a vojáci tak byli ovlivněni.

¹³⁵ Srov. LEED, J. E. *No Man's Land...*, s. 115.

zákopů, vytvářelo přímo ideální podmínky pro vznik nejrůznějších vizí a zkazek, které k smrti vyčerpaní a vystresovaní vojáci na základě možné iluze vytvářeli a dále šířili. Jak však chápat tyto jevy v kontextu První světové války?

Jak jsem již uvedl v kapitole věnující se postavení náboženství před válkou, společnost byla ve své podstatě již sekularizovaná, odnáboženštěna (tedy co se týče docházená na bohoslužbu a prožívání víry), ale právě v důsledku války dochází k obratu ve vnímání těchto jevů. Bronislaw Malinowski, představitel funkcionalistické školy antropologie, viděl mýtus jako nezbytnou nutnost charakteristickou pro všechny společnosti.¹³⁶ Zázraky na frontách První světové války pak byly právě jednou z „výplní“ nutnosti, kterou vojáci na frontě potřebovali.

3.5.1. Mýty a legendy na frontě

Mezi patrně nejznámější mýtus z První světové války patří zázračné zjevení andělů¹³⁷ u belgického města Mons, kde se v první fázi války marně snažila britská armáda zastavit postup Německa a se značnými ztrátami musela opouštět pozice.¹³⁸ Během ústupu pak mnozí vojáci měli vidět anděly, či přízračné lučištníky z bitvy u Agincourtu¹³⁹, jak čelí německým jednotkám a nedovolují jim v postupu a pronásledování.¹⁴⁰ O tom, proč právě zde došlo k intervenci z nebes, dokládá víra v to, že svatý Jiří, patron Anglie, zabil draka přímo u Mons.¹⁴¹ Zjevení andělů upoutalo pozornost i velení britské armády, která hledala pro tento jev vysvětlení.

Brigádní generál John Charteris, blízký přítel polního maršála Douglase Haiga, si do svého deníku zapsal:

„Je zde příběh o andělech z Mons, který koluje u druhé kompanie, jak anděl našeho Pána na tradičně bílém koni, celý v bílém a s planoucím mečem čelil postupujícím Němcům a nedovolil

¹³⁶ . LEED, J. E. *No Man's Land...*, s. 118.

¹³⁷ Nejen Britové, ale i Francouzi měli své nebeské ochránce v podobě Johanky z Arku, či svatého Michaela, který se zjevil v čele jízdy a vedl úspěšný útok na německé pozice, Rusové měli vídat Pannu Marii. Víry v nadpřirozený boží zásah, či přízně obratně využívala propaganda, aby jasně demonstrovala, na čí straně stojí Bůh a kdo ve válce musí zvítězit. Viz. Příloha.

¹³⁸ Bitva u Mons probíhala mezi 23. -24. srpnem 1914.

¹³⁹ Jiní vojáci měli spatřit Eduarda z Woodstocku (1330-1376), známého pod příviskem „černý princ“, a jeho vojáky z bitvy u Poitiers.

¹⁴⁰ Srov. HAYWARD. J, *Myths & Legends...*, s. 48 – 49.

¹⁴¹ Srov. CLARKE. D, *The Angels of Mons*, s. 41.

*jim pokračovat dál. Nervy a představivost mužstva sehrály divné žerty v těchto vyčerpávajících časech. Andělé z Mons mě zajímají, nemohu přijít na to, jak ta legenda vznikla.*¹⁴²

Jak jsem již nastínil výše, vysvětlením pro tyto vize může být jednoduše vyčerpání a s tím pojící se stres, kterému byli vojáci vystaveni. Vojín Frank Richards z Royal Welch Fusillers na ústup z 27. srpna 1914 od Le Cateu¹⁴³ vzpomínal:

*„Jestli byli během ústupu vidět nějakí andělé, byli vidět té noci. Pochod, pochod hodiny a hodiny bez zastavení. Byl to již skoro pátý den, kdy jsme pokračovali v ústupu prakticky beze spánku. Stevens mi řekl:“ Tamhle je pěkný hrad, vidíš?“ a ukázal na stranu od silnice, ale tam vůbec nic nebylo. Všichni jsme měli velice blízko k tomu vidět různé věci, byli jsme všichni k smrti zbiti.*¹⁴⁴

Kromě zjevení andělů mělo mnoho vojáků během ústupu od Mons a Le Cateu další zvláštní vidění, kdy spatřili např. záblesky světél, podivné formace mraků (do podoby kříže apod.), mlhu a ochranné clony, či dokonce přízračné jednotky. Svobodník Johnston popsal ve svých pamětech situaci, kdy během krátké zastávky po dlouhém ústupu spatřil nejen on, ale i řada jeho spolubojovníků švadrony francouzské jízdy, jak se formují k útoku, když se však přiblížili, jízda se rozplynula v bílou mlhu.¹⁴⁵ Únava se dokáže velmi podepsat na vnímání, avšak je zajímavé, že stejné jevy vnímalo více jedinců identicky.¹⁴⁶

Události, ke kterým došlo u Mons, nebyly ojedinělé a do konce války se objevilo ještě mnoho dalších mýtů a legend, které však nebyly spjaté jenom s frontou, ale i se zázemím.¹⁴⁷

¹⁴² HAYWARD. J. *Myths & Legends...*, s. 48.

¹⁴³ Bitva o Le Cateu 26. -27. Srpen 1914.

¹⁴⁴ HAYWARD. J. *Myths & Legends...*, s. 48.

¹⁴⁵ Srov. Tamtéž. s. 50.

¹⁴⁶ Lze to jistě s největší pravděpodobností přičítat např. davové psychóze, nicméně objasňováním tohoto fenoménu bychom se již dostali na pole psychologie náboženství, tato práce je koncipována z hlediska religionistiky.

¹⁴⁷ Ve Velké Británii to byly např. vylodění ruských vojsk ve Skotsku, odkud měli pokračovat přes Anglii na západní frontu, velmi populární byla zvěst o poražení britských a francouzských vojsk a příprava Německa na invazi do Británie a samozřejmě všeobecně byla rozšířena panika z nepřátelských špionů.

Další, značně nábožensky zabarvenou legendou, která byla šířena na počátku války a poukazovala na fakt, že nebesa straní spojeneckým silám, byl tzv. „kamarád v bílém“. Jev, který byl shodně popisován jako zářící postava, pomáhající raněným vojákům, chránící je před nepřátelskou palbou, či je odnášející do bezpečí. Ve vzpomínkách britští vojáci často vyjadřovali domněnku, že ten, kdo při nich v těchto chvílích stál a zachraňoval je, nebyl nikdo jiný než Ježíš Kristus.¹⁴⁸

Nebyly to však jen mýty o zásahu nadpřirozených sil. Brutalitu zákopové války reflektovala legenda o tzv. krvavé řece, tj. že zákopem protékala krev ve výšce po kotníky.¹⁴⁹ Populárním mýtem silně jitřícím nenávist k nepříteli,¹⁵⁰ byly příběhy o ukřižovaném vojákov. Britský tisk o tom informoval v článku deníku The Times, z 10. května 1915:

„Mnoho zraněných kanadských vojáků, kteří bojovali u Ypres (...) vyprávěli příběh o jednom jejich důstojníkovi, který byl ukřižován Němci. Byl přibit bajonety za ruce a nohy ke stěně, další bajonet mu byl vražen do hrdla a následně jej jako řešeto prostříleli kulkami.“¹⁵¹

Následně se v dalších tiskovinách objevily příběhy „očitých“ svědků, kteří přišli se svojí verzí tohoto příběhu.¹⁵² Britská veřejnost byla natolik pobouřena zvěstmi o bestialitě německých vojáků, až se celý případ dostal do parlamentu. Poslanec Sir Robert Houston vyhledal Harolda Tennanta, který v té době pracoval na ministerstvu války a položil mu otázku, zda jsou zvěsti o ukřižovaných vojácích pravdivé. Následné vyšetřování potvrdilo, že se nic z uvedených faktů nezakládá na skutečnosti. Generál Charteris nabídl ve svých pamětech vlastní vysvětlení:

„Tento příběh začal zprávou zaslánou seržantem, který spatřil německé vojáky kolem ohně a u něčeho, co vypadalo jako ukřižovaný muž. Když se přiblížil, zjistil, že to byla jen hra stínů, které vrhaly podivné tvary na zkřížená dřeva. Tato zpráva (o ukřižovaném, pozn. autora) však byla zaslána bez onoho objasnění.“¹⁵³

¹⁴⁸ Srov. HAYWARD, J. *Myths & Legends*, s. 62-63.

¹⁴⁹ Srov. LEED, J, E. *No Man's Land*, s. 116.

¹⁵⁰ V různých obměnách a variacích kolovala zvěst o ukřižovaných vojácích německých, kanadských i britských.

¹⁵¹ HAYWARD, J. *Myths & Legends...*, s. 104.

¹⁵² Příběh o ukřižovaném vojákov se jako první objevil u kanadských jednotek. Propaganda této fikce obratně využila a do konce války vzniklo mnoho vyobrazení a dokonce i hraný film s názvem *The Prussian Cur*, z roku 1918. V populární kultuře byl mýtus použit v roce 2008, kdy byl natočen kanadský film *Bitva o Passchendaele*, a kde je poukázáno na jednu z alternativ vzniku příběhu.

¹⁵³ HAYWARD, J. *Myths & Legends...*, s. 108.

Jakkoliv neuvěřitelný se může tento výklad zdát, je jisté, že podobné příběhy měly svou živnou půdu už ze začátku války, kdy byla německá armáda obviňována z brutality na civilním obyvatelstvu v Belgii a z justiční vraždy Edith Cavell.¹⁵⁴

Mýtus pro vojáky představoval únik před realitou. Pokud dennodenně čelili těžkému psychickému vyčerpání, bylo obtížné rozlišit realitu od fikce a mnohdy jej tak přijímali bez výhrad. Naproti tomu civilisté v Británii přijímali legendy z války se smíšenými pocity. Události, ke kterým došlo u Mons, byly zpochybněny jako fabulace, vymyšlené novinářem Arthurem Machenem, který povídku pod názvem „Lučištníci“ uveřejnil pro britský deník Evening News. Machen se bránil tvrzením, že pouze sepsal zážitky vojáků a že tato legenda kolovala mezi vojáky ještě před vytvořením povídky.¹⁵⁵ V dnešní době je chápána jako vzor tzv. „městské legendy“. Propaganda, jak je vidět na dobových plakátech, těchto mýtů využívala a za skutečné anděly z Mons pokládala zdravotní sestry od Červeného kříže, které se staraly o raněné vojáky. Mýtus tedy býval často z fikce převeden do reality, aby povzbudil bojovou morálku a dával vojákům naději na vítězství.

3.6. Shrnutí

Z uvedených poznatků zjištěných v předchozích kapitolách docházíme k závěru, že víra v životě vojáků hrála významnou roli. Její podoby se vyznačovaly značnou pestrostí a rozmanitostí, které měnily její charakter napříč frontovými liniemi jen nepatrně. Pro život v přední linii byla nedílnou součástí každodennosti a pomáhala vyrovnávat se s náročnými podmínkami, jelikož život v zákopech příliš variability nenabízel. Rutina, kterou vojáci zažívali, byla právě různými magickými praktikami nabourávána. Volný čas trávili nejen psaním dopisů domů, ale i rozjímáním či modlitbami. Nelze však obecně říci, že všechna frontová pásma byla stejná. Existovaly ve velmi malé míře tzv. klidové úseky, ve kterých se obě válčící strany dohodly udržovat jakýsi „status quo“ – tedy nepodnikání žádných nepřátelských

¹⁵⁴ Edith Cavell (1865-1915) byla britská zdravotní sestra, ošetřující raněné vojáky v okupované Belgii, na základě falešného obvinění ze špionáže byla odsouzena k smrti německou armádou a následně popravena. Její smrt se stala vhodným motivem pro válečnou propagandu, zobrazující Německo jako barbarskou zemi. Její památka je v Anglii připomínána 12. října.

¹⁵⁵ Machen tuto obhajobu uveřejnil v knize, ve které zkompletoval legendy z války pod názvem „Angels of Mons, The Bowmen and Other Legends of the War“. Vydána byla v reprintu v roce 2012.

aktivit a snažit se válku nějakým způsobem „přežít“. V takových případech pak měla víra odlišný odstín od toho, který bylo možné vidět např. u Verdunu či na Sommě.

Mnoho vojáků si víru přinášelo z domova, docházelo tedy mezi spolubojovníky k ovlivňování? Domnívám se, že ano, neboť právě na příkladu kolování prorockých snů je vidět, nakolik se víra v ně šířila i u lidí, kteří byli třeba v době míru nábožensky vlažní. Katolictví dle interpretace Annette Beckerové vnímali vojáci jako náboženství zázraků¹⁵⁶, s čímž lze spojit také vznik velkého množství mýtů a legend kolujících na frontách.

Během války také docházelo ke konverzím a křtům v zákopech, což si lze vysvětlit jako specifické vyrovnávání se s krizovou situací. Avšak různé situace mohly mít pro jednotlivé vojáky naprosto opačný účinek, neboť stejně tak však docházelo ke ztrátě víry.¹⁵⁷ Mnoho vojáků v sobě nedokázalo uchovat víru ve spravedlivého Boha na základě vlastní zkušenosti s hrůzou války.¹⁵⁸ Jistý voják vzpomínal, jak viděl kaplana, jež si s klením strhl kolárek se slovy „Byl by výsměch toto nosit.“¹⁵⁹ Již zmiňovaný voják Norman Demuth dokonce prohlásil, že náboženství v přední linii neexistuje, čímž však narážel na to, jak se kněží na frontě prezentovali. Sám totiž připustil, že na Boha myslel velmi často a byl si jist jeho existencí.¹⁶⁰

Celkově badatelé jako např. Snape, či McLeod soudí, že počet vojáků, kteří během války konvertovali, byl zhruba stejně vysoký jako těch, kteří víru ztratili. Avšak i přes ztrátu víry nelze mluvit čistě o ateismu. S rozvojem zákopového spiritualismu se také ukazuje na aplikaci různých prvků religiozity na křesťanskou víru, což jistý nezávislý pozorovatel Britské armády konstatoval slovy „Náboženství voják má. Nejsem si však jist, zda je to křesťanství.“¹⁶¹

Víra byla zároveň jednotícím prvkem, a to i přes jistou rozmanitost, neboť rozdíly byly překonány a výsměch mezi spolubojovníky v otázce náboženství se stal pasé. Tato jednota byla například vidět v případech, kdy nebyl k dispozici kněz a kříž nad umírajícím křesťanem držel rabín.¹⁶²

¹⁵⁶ Srov. McLEOD, H. *Sekularizace v západní Evropě (1848 – 1914)*, s. 323.

¹⁵⁷ Srov. Tamtéž s. 323.

¹⁵⁸ Např. u anglického spisovatele John R. R. Tolkiena, který bojoval na Sommě, došlo navzdory otřesným zážitkům k upevnění ve víře, naproti tomu se již zmiňovaný Richard Aldington stal až cynickým ateistou.

¹⁵⁹ Holmes, R. *Obrazy války...*, s. 212.

¹⁶⁰ Srov. ARTHUR, M. *Forgotten Voices...*, s. 165.

¹⁶¹ McLEOD, H. *Sekularizace v západní Evropě (1848 – 1914)*, s. 324.

¹⁶² Srov. Tamtéž, s. 325.

Závěr

První světová válka jako dějinný konflikt stála řadu let na pomezí zájmu nejen historického, ale částečně i religionistického. Může to být do jisté míry způsobeno faktem, že Druhá světová válka předcházející konflikt zcela přesáhla a zájmem o témata moderní doby. Česká religionistika se období Velké války do jisté míry vyhýbá, zahraničí – zejména Velká Británie a Německo, jsou na tom v tomto ohledu nepoměrně lépe. Také z hlediska církevních dějin nebylo Velké válce věnováno mnoho prostoru. To lze odůvodnit buď, nedostatkem archivních materiálů, nebo odborného zájmu. Z tohoto důvodu jsem se pokusil svojí prací o příspěvek k historické religionistice, aby byla alespoň částečně přiblížena tato problematika.

Směřování této práce si vzalo za cíl rozšířit povědomí o funkci víry v letech 1914 – 1918 přičemž jako hlavní pole badatelského zájmu byla stanovena západní fronta a konkrétně reflexe víry vojáků britské expediční armády. Byl proveden pokus o interpretaci víry tak, jak ji prožívali nejen obyčejní pěšáci, ale také i důstojníci armádního sboru. Zabývali jsme se funkcí religiozity v životě v zákopech První světové války. Věnovali jsme se postavení církve k válečnému konfliktu a otázkám motivace a nadšení pro válku. Existence víry ve válce byla často zpochybňována zejména vinou nejen komunistické propagandy (nejen v našich zemích), ale již ve své podstatě po skončení války. Otázku po spravedlivost války vystřídala otázka, proč Bůh dopustil čtyřleté utrpení a smrt milionů lidí, která však v následujícím konfliktu zněla snad mnohem hlasitěji.

Po obsahové stránce se domnívám, že základní otázky byly v rámci tématu zodpovězeny. Práce mi rozšířila obecné znalosti o religiozitě a vůbec náboženství a víře úzké skupiny lidí té doby z různých úhlů pohledu. Dospěl jsem k závěru, že ačkoliv byli vojáci vystavováni nepředstavitelným hrůzám, uchovali si svoji víru a tím i část lidskosti, kterou nutno podotknout rovněž mnozí ztratili. Je velmi obtížné hledět očima dnešní doby na dobu minulou, avšak skrze vzpomínky vojáků lze alespoň částečně přiblížit dobové myšlení a psychický stav v krizových podmínkách. Domnívám se tedy, že by práce mohla být kromě religionistické studie i jakousi sondou do psychologie náboženství.

Toto téma však není v žádném případě uzavřeno, neboť během práce se objevovaly další rozmanité aspekty, pro jejichž zpracování však již nezbyval prostor, nicméně nabízí další rozšíření, např. v diplomové práci. Jedná se zejména o problematiku působení duchovních na

frontě, tedy zvláště vlastní pohled na službu ve válce a reflexe obyčejných vojáků na přítomnost polních kaplanů, pastorů a kněží různých denominací na frontě. Dalším tématem, které se během práce profilovalo, byla funkce organizací jako např. Červený kříž, Armáda spásy nebo The Young Men's Christian Association (Y.M.C.A.) a s tím spojený pohled na jejich práci prostřednictvím účastníků války.

Seznam použitých zdrojů

Monografie

ANDRIESEN, J. H. J. *I. světová válka v dokumentární fotografii*. Praha: REBO Productions, 2008. ISBN 978-80-255-0009-5.

BRENNAN, M. J. – *Irish Catholic Chaplains in the First World War*. Disertační práce. Birmingham: University of Birmingham. 2011. ISBN neuvedeno.

CLARKE, D. *The Angel of Mons, Phantom Soldier and Ghostly Guardians*. Chichester: Wiley, 2004. ISBN

GILBERT, M. *First World War, Complete History*, London: Orion Books, 2008. ISBN 978-1-4091-0279-3.

HAYWARD, J. *Myths & Legend of the First World War*. Stroud: The History Press, 2010. ISBN 978 0 7509 3992 8.

HOLMES, R. *Obrazy války, chování člověka v bitvě*. Praha: Lidové Noviny 2011. ISBN 978-80-744-083-8.

HORNE, A. *The Price of Glory, Verdun 1916*. London: Penguin Books, 1993. ISBN 978-0-140-17041-2.

LEED, J. E. *No Man's Land, Combat & Identity in World War I*. Cambridge: Cambridge University Press. 2009. ISBN 978-0-521-28573-5.

LIDDELL HART, B. *Historie První světové války*. Brno: Jota, 2001. ISBN 80-7217-164-X.

LUŽNÝ, D. *Náboženství a moderní společnost*, Brno: Masarykova Univerzita. 1999. ISBN 80-210-2224-8.

McLEOD, H. *Sekularizace v západní Evropě (1848 – 1918)*. Brno: CDK, 2008. ISBN 978-80-7325-161-1.

SHEFFIELD, G. (ed.) *Válka na západní frontě. V zákopech 1. světové války*. Brno: Computer Press. 2009. ISBN 978-80-251-1879-5.

SCHWEITZER, R. *The Cross and The Trenches, Religious Faith and Doubt among British and American Great War Soldiers*. Westport: Praeger. 2003. ISBN 0-313-31838-7.

SNAPE, M. *God and British Soldier, Religion and the British Army in the First and Second World Wars*. London: Routledge. 2005. ISBN 0-415-33452-7.

ŠEDIVÝ, I. *Češi, české země a Velká válka*. Praha: Lidové Noviny. 2001. ISBN 80-7106-274-X.

Paměti

CENDRARS, B. *Uříznutá ruka*, Praha: Elka Press 2000. ISBN 80-902745-0-1.

Souhrnné paměti

ARTHUR, M. *Forgotten Voices of the Great War, A New History of WWI in the Word sof the Men and Women who were there*. London: Ebury Press. 2003.

LEVINE, J. *Forgotten Voices of the Somme, The most devastating Battle of the Great War in the words of those who survived*. London: Ebury Press. 2009. ISBN 978009192681.

Encyklopedické slovníky

POPE, S. WHEAL, E – A. *The MacMillan Dictionary of the First World War*. London: MacMillan. 1997. ISBN 0 333 68909 7.

Náboženská literatura

Watchtower Bible and Tract Society of New York inc., *Věnujte pozornost Danielovu prorocství!*, New York: Bible Students Association, 1999. ISBN nevedeno.

Beletrie

ALDINGTON, R. *Zemřel Hrdina*, Praha: SNKL. 1963. ISBN nevedeno.

Periodika

Jihočeské Listy, Archivní prameny SOKA České Budějovice.

Elektronické zdroje

WEISS, M. *Církev a válka* [CD-ROM]. Radio Proglas. 2012.

MARTIN, J. *První světová válka v barvě*, [DVD]. 2005.

Internetové zdroje

MURDOCK, C. *Wilfred Owen's Parable of the Old Man and the Young*. In: The poem Tree htm [on-line]. Posl. úpravy 21. 2. 2013, [cit. 2013 – 03-29.]. Dostupné na WWW:

<http://www.poemtree.com/poems/ParableOfTheOldMan.htm>.

WATCHMAN FELLOWSHIP. *Jehovah's Witnesses and the History of 1914*. In: Articles on Jehovah's Witnesses [on-line]. Posl. Úpravy neuvedeny, [cit. 2013 – 03-2.]. Dostupné na WWW: <http://www.watchman.org/jw/1914hst2.htm>.

Seznam příloh

Příloha I.

Wilfred Owen – Parable of the Old Man and the Young – báseň.

Příloha II.

1. Irský kněz žehnající před odchodem na frontu.
2. Ježíš vyprovázející německé vojáky.
3. Propagandistický plakát zobrazující kardinála Merciera chránícího Belgie.
4. Dobová fotografie polní mše.
5. Příklady amuletů britských vojáků.
6. Ilustrace andělů z bitvy u Mons.
7. Ilustrace lučištníků pomáhajících britské infanterii.
8. Ilustrace zjevení kříže na sommské frontě.
9. Ilustrace svatého Jiřího vedoucí britské vojáky do útoku.
10. Ilustrace George Hillyarda Swinsteada znázorňující „kamaráda v bílém“.
11. Ilustrace zásahu lučištníků z bitvy u Agincourt v bitvě u Mons.
12. Propagandistický plakát s motivem ukřižovaného vojáka.

Příloha I.

Parable of the Old Man and the Young

So Abram rose, and clave the wood, and went,
And took the fire with him, and a knife.
And as they sojourned both of them together,
Isaac the first-born spake and said, My Father,
Behold the preparations, fire and iron,
But where the lamb for this burnt-offering?
Then Abram bound the youth with belts and
straps,
and builded parapets and trenches there,
And stretchèd forth the knife to slay his son.
When lo! an angel called him out of heaven,
Saying, Lay not thy hand upon the lad,
Neither do anything to him. Behold,
A ram, caught in a thicket by its horns;
Offer the Ram of Pride instead of him.
But the old man would not so, but slew his
son,
And half the seed of Europe, one by one.

Podobenství o starém a mladém muž

Tak vstal Abraham a dřeva nadělal
A nůž i oheň s sebou vzal
Jak spolu kráčeli
Izák, syn prvorozený náhle děl
Otče můj
Pohled' - oheň i rožeň připraven
Kde však ovce kterou obětovat chceš?
Tu spoutal Abraham mládence toho opasky a
popruhy
a zákop s předprsňemi udělal
A nůž vztáhl, aby zabil syna svého
Když tu andělův se ozval z nebes hlas
Řkouc - ušetři syna svého, a nečiň jemu
ničeho. Pohled' -
Tam v houští beran za rohy se chyt
Nabídni jej v oběť místo něho
Ale ten starý muž však nedbal
A synu svému život vzal
A půl sémě Evropy, jednoho po druhém
oddělal.

*Wilfred Owen*¹⁶³

¹⁶³ Prevezato z <http://www.tcs.cam.ac.uk/wp-content/uploads/2012/11/Image-Estate-of-Wilfred-Owen.jpg>

Příloha II.

1. Irský duchovní žehnající vojákům před odchodem na frontu.¹⁶⁴

Geh' o Soldat! und deine Pflicht erfülle!
Christus, der gute Hirte — bewache seine Herden —
O Herr! Zukomme uns Dein Reich und gescheh' Dein Wille
Wie in dem Himmel, also auch auf Erden.

2. Ježíš vyprovázející německé vojáky, text přeložený z němčiny zní: „Jdi vojáku! A svoji povinnost splň! Kristus, dobrý pastýř – střeží svoje stáda. Pane! Přijď tvé království a vůle tvá, jako v nebi, tak i na zemi.“¹⁶⁵

¹⁶⁴ Převzato z - http://www.militaryheritage.ie/images/collins_articles/Diary-of-an-Irish-Chaplain.jpg

3. Kardinál Joseph Mercier chráníci Belgie.¹⁶⁶

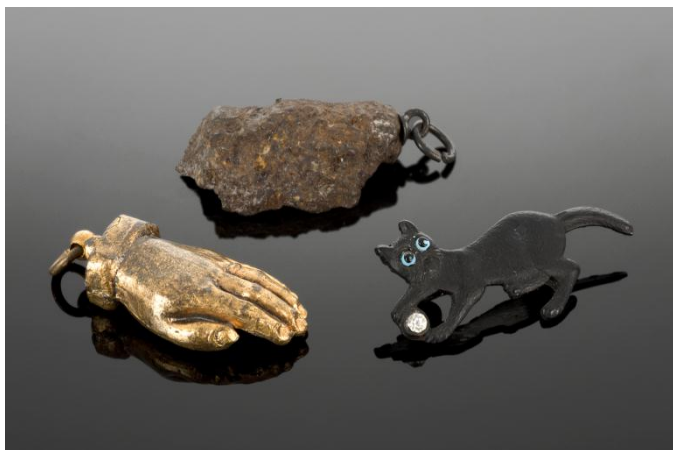

4. Polní mše.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Převzato z http://www.crestock.com/uploads/blog/2008/propagandaposters_de/03.jpg

¹⁶⁶ P evzato z <http://www.argonautbookshop.com/images/Cardinal%20Mercier.JPG>

¹⁶⁷ P evzato z <http://www.owensarchive.com/images/uploads/world%20war%201/HD-SN-99-02311t.jpg>

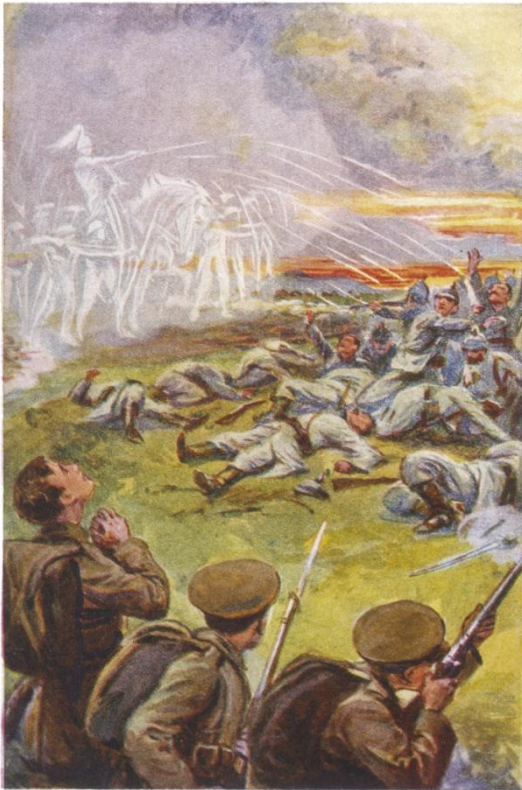
5. Příklady amuletů britských vojáků.¹⁶⁸

6. Andělé čelící německým jednotkám ve městě Mons.¹⁶⁹

¹⁶⁸ Převezato z <http://www.sciencemuseum.org.uk/broughttolife/objects/display.aspx?id=6517>

¹⁶⁹ P evzato z <http://www.profimedia.cz/fotografie/angels-mons-pearse/profimedia-0021057870.jpg>

7. Lučištníci pomáhající britské infanterii.¹⁷⁰

8. Zjevení kříže na obloze na sommské frontě.¹⁷¹

¹⁷⁰ Převzato z <http://chs.harvard.edu/wa/dImage?bdco=2084&bdc=12>

¹⁷¹ Převzato z <http://drdavidclarke.files.wordpress.com/2011/03/sommecross.jpg>

9. Svatý Jiří vedoucí britské vojáky do útoku.¹⁷²

¹⁷² Převzato z

<http://www.google.cz/imgres?hl=cs&biw=1241&bih=567&tbnid=SGnQabxdNQYQWM:&imgrefurl=http://pyat.livejournal.com/853940.html&docid=grFj8zpU6VUcM&imgurl=http://pics.livejournal.com/pyat/pic/0022xhck&w=300&h=445&ei=hBZXUdv2C4Sr4AT-oiHwBA&zoom=1&ved=1t:3588,r:56,s:0,i:255&iact=rc&dur=4&page=4&tbnh=213&tbnw=143&start=47&ndsp=20&tx=87&ty=40>

10. Kamarád v bílém stylizován jako Ježíš Kristus.¹⁷³

¹⁷³ Převzato z http://wellcomeimages.org/indexplus/obf_images/81/4b/b3a257dc99cd73f933b5789a9a9d.jpg

11. Lučištníci z bitvy u Agincourt zastavující útočící německou infanterii.¹⁷⁴

12. Propagandistický plakát zobrazující ukřižovaného vojáka, nápis zní: Vaše dluhopisy pomohou toto zastavit.¹⁷⁵

¹⁷⁴ Převezato z <http://marilynkydennis.files.wordpress.com/2011/11/mediaeval-archers-ww2-e1322278881977.jpg>

¹⁷⁵ Převezato z

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/2/2f/Your_Liberty_Bond_will_help_stop_this_Crisco_restoration_and_colours.jpg/250px-Your_Liberty_Bond_will_help_stop_this_Crisco_restoration_and_colours.jpg

Abstrakt

Baroš, J. *Víra a válka, náboženská reflexe britských vojáků v První světové válce*. České Budějovice 2013. Bakalářská práce. Jihočeská Univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra filosofie a religionistiky. Vedoucí práce Mgr. Martin Klapetek, Ph. D.

Klíčová slova: Víra, náboženství, církev, religiozita, První světová válka, západní Evropa, Velká Británie, západní fronta, britští vojáci.

Práce se zabývá funkcí víry a jejími projevy v První světové válce. Zkoumá náboženskou situaci v předválečné Evropě a zvláště pak ve Velké Británii, postavení církve ke světovému konfliktu a reflexi religiozity na základě dochovaných vzpomínek účastníků války na západní frontě v letech 1914 – 1918.

Abstract

The Faith and War, Religious Reflection of the British Soldiers in the First World War.

Key words: Faith, religion, church, religiosity, First World War, Western Europe, Great Britain, Western Front, British Soldiers.

This thesis deals with the functions of faith and its manifestations in the First World War. It examines the religious situation in pre-war Europe and especially the Great Britain, the position of the Church to the world conflict and reflection of religiosity on the basis of preserved memories of the participants of the war on the Western Front between 1914 - 1918.